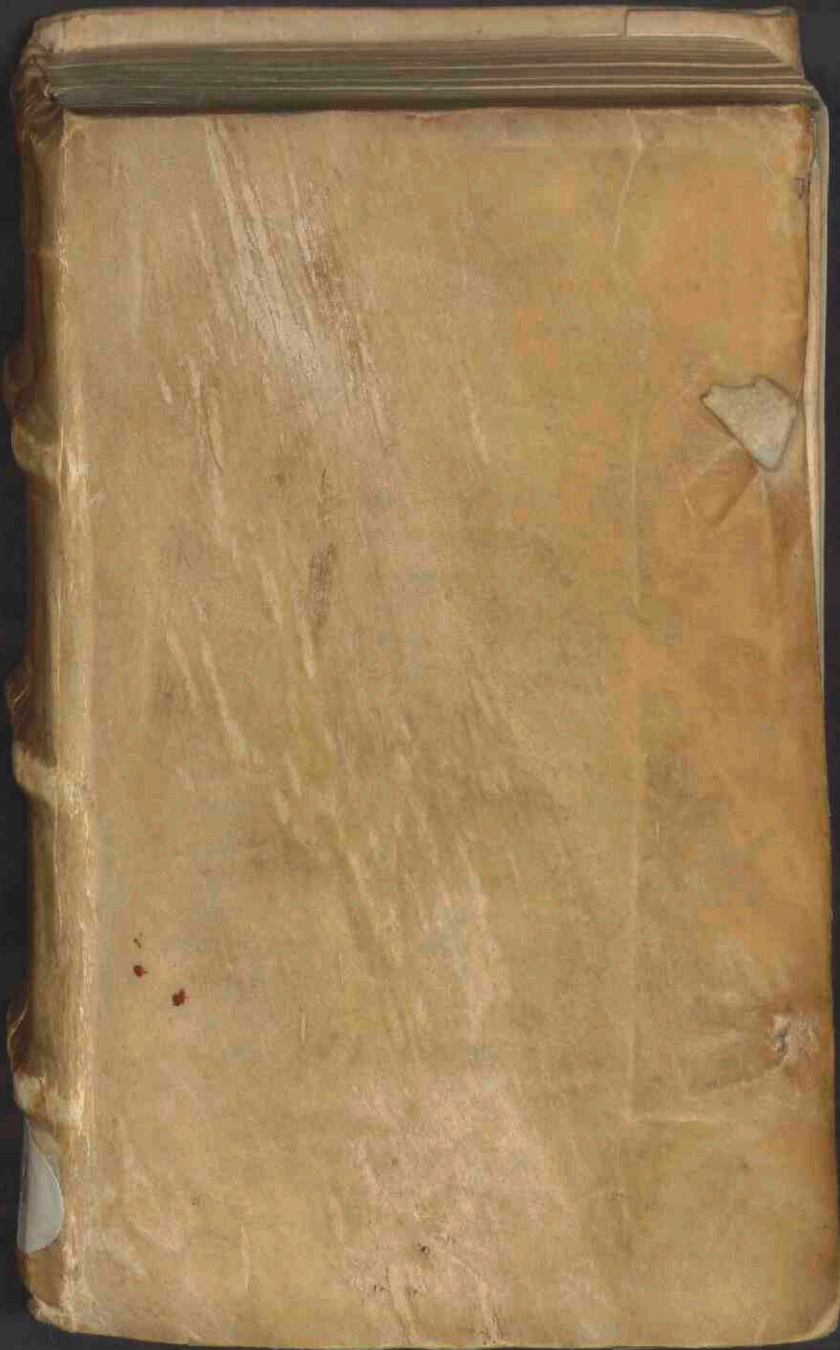

De testamento seu foedere Dei unico & aeterno Henrychi Bullingeri brevis expositio.

<https://hdl.handle.net/1874/420700>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

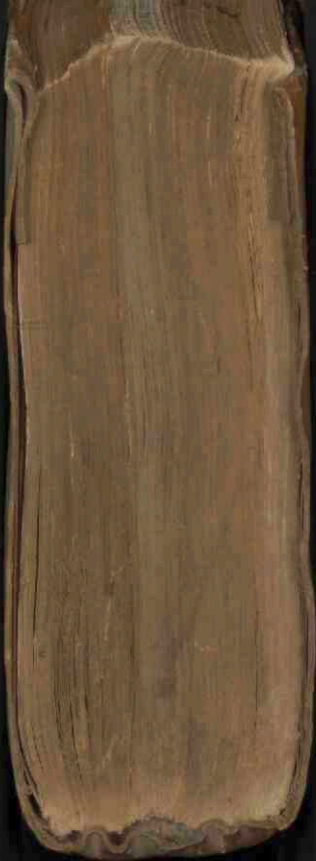
Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

E oct.

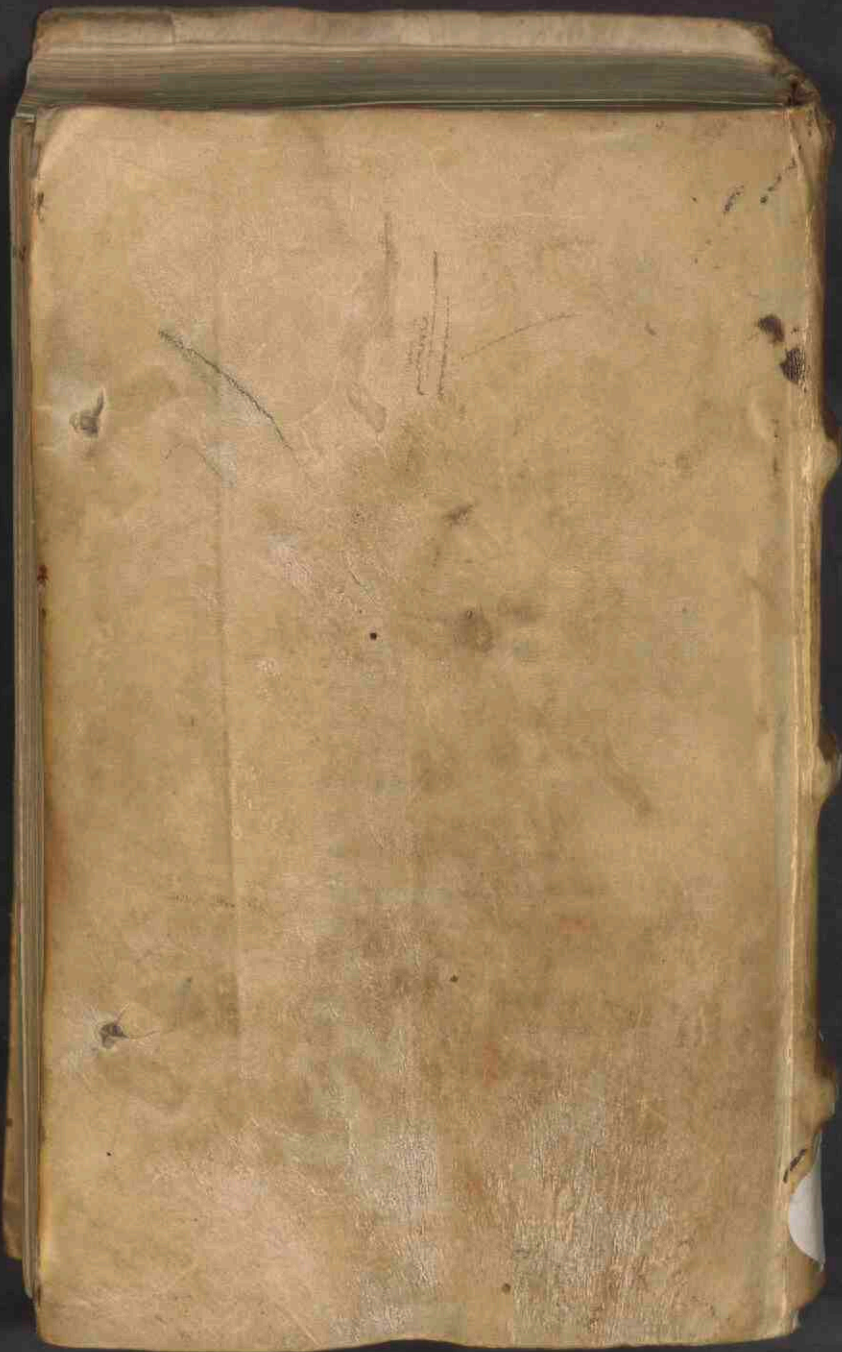
183

U.B.U.

De Febr. 16

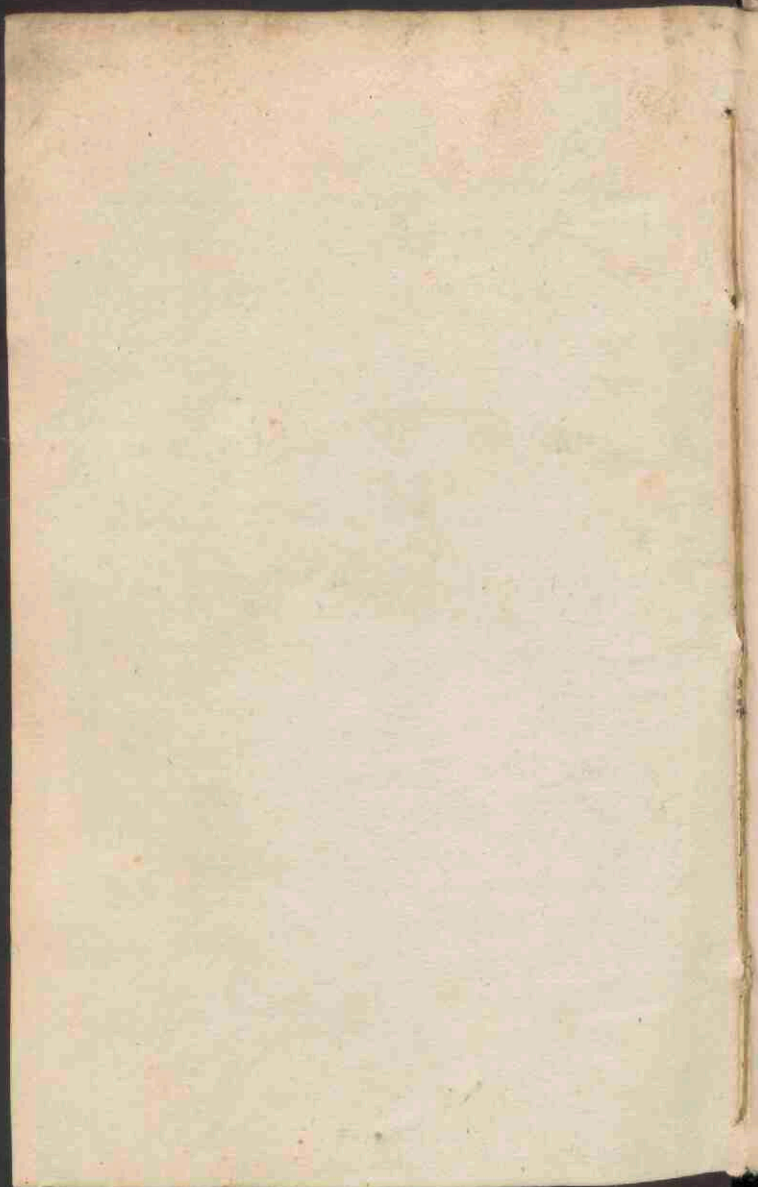
hercules nā trā ei' iuasset. uastatūq; stelenē dr̄ euristeus asse
 rige occidit r iole' idē dux q̄ audi patre suo. Nec pat' ampu
 to deamra q; ei' cūq; legitime su on pat' hercules eē pūc
 erat mittit illi illi hanc epistolā. ab illis querebant qua
 i qua comendat qz quāuis amaro pū eū generauerat. U
 dimittēt cū tam dimittō uoluit. er d' adē. iste ilus filius
 hercules un
 ma postp
 epistole ē s
 eali q' ipf
 erō se idi

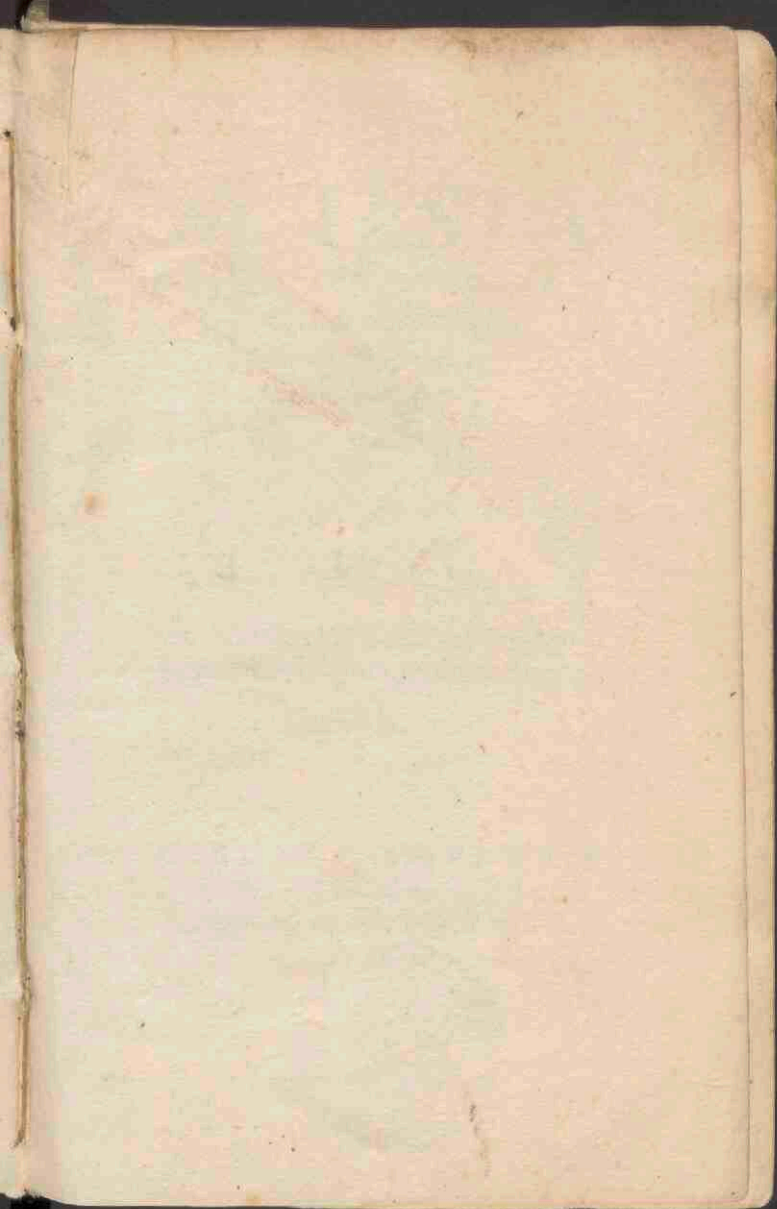
Theologia

Octavo n°. 183.

arma tradidit amice. Namq; cū ei pepit. Non ē emen
 eā de patria sua adducere. dixit utames fuit un' p'poten
 mīq; nuptā n' p'mittat' ueste cū
 ea r h' dicit. Victore' uicte succa
 p'uisse queror. h' uelut euristeus
 euristeus fuit rex q' ipulsu uno
 us orculē s' famularū ad loca p'
 culosa mittebat. q' q' odio eū
 hebat. m'is omib; eū ydē niteba
 r. f' ac n' ille uenis. amphitrō
 fuit rex thebanq; q' cū p'fect'
 eēt ab obsidione ciuitatē euri
 thū ei' formā imp' accipies
 uenit ad uxore' ei' alcmenā cū
 q' cūcumbens geminata nocte
 genuit herculē. r h' ē. Cui nox
 si ē. Qd te. l atlas cū gigan' f
 tū maxime trēe debet s' dōs
 omunt erculē ut uice sui sus
 timet; celū. r h' ē. f' tene ferūt
 geminos p' sūe tenent angues.
 utames fuit un' p'poten
 cas habens filias quas he
 uiolauit. r h' ē. Quartū de
 nulla relicta ē. vnde ego
 facta nouca lamo. Lam' h'
 lus hercules r ioles. Oen
 totiens flumius ē iuxta
 hercules uestes ioles i dū
 mā ipsius ē coaptant. h'
 dit i hercules suspensa
 la collo. Nepe sub his ali
 mea ē siua iqua fuit la
 re magnitudinis que herc
 occidit s' sua brachia eū
 gendo q' euidem ibi ostē
 Nepe sub his aū postis m
 laceras. E bidit and h'm
 us cognuna leuis h' h' id
 dix q' collo illius sinist' h'
 rus uelabat isianū uo

he
pa
res
na
T
ul
be
-
ou
p
n
t
m
e
e
f
a
u
f
n
it
le
ru
i
er
n
m
d
h
a

N. 10. B.

ur
des
cui
n. l.
tu
col
bi
r.
tu
mi
r-t
ab
re
s
T
m
n
b
C
m
a
n
f
e
e
e

DE TESTA

MENTO SEV FOEDERE

Dei unico & æterno

Henrychi Bullin

geri breuis

EXPOSITIO.

Ex dono B. Bullin

IESVS

HIC est filius meus dilectus in quo
placata est anima mea, ipsum audite.

Matthæi 17.

TIGVRI, IN AEDIBVS CHRI
STOPH. FROSC. MENSE

Septemb. An. M. D. XXXIII.

DE TESTA

MENTO RE VORERE

De unio & unio

Henrichus Bullin

Re: prout

EST TESTA

1000

hic est liber meus datus in pro
prietate ad meam signaturam

1000

TIVAR IN BEDIYS CHEI

STONIC LINDON. M. 1000

Sp. 1000. A. M. D. XXXIII.

DE TESTAMENTO 2

SEV FOEDERE DEI VNICO

& æterno Heinrychi Bullin-
geri breuis expositio.

Icturus bre-
ui compedio
de Testamen-
to seu foedere
Dei unico &
æterno, in q̄
explanando

cum diuino spiritu inspirati pro-
phetæ, tum ab ipso Dei filio insti-
tuti apostoli iustos etiam libros
ædidere, in primis spiritum tuum
imploro Christe Iesu, quo imbu-
tus clare breuiter sobrie & secun-
dum analogiam fidei de re ardua
necessaria pariter & utili differe-
re possim.

Primum autem uidetur certa
quædã huius nominis ratio con-

A ij

stituenda, quod uariis in sacris Testamenti sit usus, ut toti disputationi accedat & lux illustrior & certitudo maior.

Nomenclatura Testamenti.

Vocula ergo ברית quam LXX. constanter uerterunt Διαθήκη Latini uero Testamentū, aliquoties ipsam significat hereditatem quæ testamēto obuenit. Nā διατίθεμαι testari est, & τὸ διαθήκας ποιῶ testamento aliquid hæredibus mado. Et Latinis Testamentū condere est supremam uoluntatem testari. Testamentum enim dictū uoluntatis nostræ testimonium. Ulpianus iurecōsultus iustam uoluntatis nostræ sententiam dixit, quam quis post mortē suā fieri uelit. At Gellius & post hunc Lauren. Valla iurisperitorum etymologiam improbant

ne

negant Testamentū uerbum esse duplex à mentis uidelicet contestatione compositū, sed simplex esse contendunt à contestatione productum quemadmodū & fascellum, quod non sit ex sacro & cella compositum, sed ex sacro diminutū. Porrò à testor quod est testamentum condo, sit testator is qui testamentum condit. Atque hac significatione usus est hac uoce Christus apud Matthæum in XXVI. cap. & Paulus in epist. ad Galatas III. cap. & ad Heb. IX. Multus quoque eius usus est apud iurisperitos. Rursus διατίθεμαι ἀντι τῷ σωτήρι μου est paciscor & stipulo : unde διαθήκη numero singulari pactum & conuentum & pollicitationē, hoc est ἐπαγγελία, significat. Et apud Latinos à teste

EXPOSITIO

fit uerbum testor quod proprie
 est testimoniū dico & iureiuran-
 do affirmo: unde Testamentum
 in sacris libris aliquoties ponitur
 pro promissione, nec quauis, sed
 iureiurādo firmata: sic Zacharias
Luce 1. apud Lucam, Ut memor esset, in-
 quit, testamēti sui sancti, Iusiuran-
 dum quod iurauit patribus da-
Act. 3. turū se nobis. Et Petrus in Actis,
 Vos estis filij prophetarū ac te-
 stamenti quod testatus est Deus
 erga patres nostros. Item *ברית*
 uel *בריתות* numero plurali pa-
 ctum quoq; ac foedus significat,
 cui maxime respōdet Hebræorū
ברית quod à *ברת* hoc est pepigit
 aut foedus iniit deriuat: qua signi-
 ficatione usurpauit Moses in cap.
 XV. & XVII. Sic & nos usurpa-
 bimus in expositione præsentī.
 Fœd

Fœdus autē Latinorum gram- *Fœderis va*
 maticū ex eo dictum putant quod *tio & mo*
 in fœdere feriendo porca fœde *du.*
 hoc est crudeliter feriretur. Pro-
 prie uero fœdus inter hostes fit
 dum à bello disceditur : ponitur
 tamen pro amicitia & cōiunctio-
 ne, sed quæ solenniter & certis cū
 ceremonijs tū conditionib. cōiit.
 Nam in fœderibus certæ priscis
 erant ceremoniæ, cōditiones præ-
 scriptiones ue certæ, aut si mauis
 appellare capita, quibus scilicet
 cōditionibus coëat fœdus, quan-
 diu uinciat. Accedit fœcialis qui
 cōceptis uerbis & ceremonijs pa-
 ctum firmat : post quæ protinus
 scribuntur & tabulæ, rationem to-
 tius fœderis scripto comprehen-
 dentes transmittentesq; ad poste-
 ros. Quin & in testamētis haud

EXPOSITIO

dissimilis est ratio, siquidem pri-
 mo scribuntur hæredes, deinde de-
 scribitur hæreditas, item qui hæ-
 reditate possint excidere, quin &
 tabulis ne qua fraus fiat commit-
 tuntur & obsignantur omnia. In-
 terim uero dum mors testatoris
 non intercedit testamentum non
 ualet. Sed quorsum hæc? Quod
 ipse Deus qui humana appella-
 tione mysterium hoc unitatis so-
 cietatisque diuinæ nuncupare di-
 gnatus est, idem & humanum mo-
 rem propter ingenij nostri imbe-
 cillitatem in feriendo foedere uel
 testamenti institutione sequutus
 est. Vnde comodissime uidebar
 facturus si hoc ordine perque foe-
 deris condiciones incedens de te-
 stamento Dei unico & æterno dis-
 sererem,

Quod

Quod autem Deus hominum *Instrumentū*
more foedus nobiscum pepigerit *tū foederis*
testabuntur sequentia Mosis uer-
ba, quæ XVII. Gen. cap. in hanc
leguntur sententiam, Postquam
uero nonaginta & nouem anno-
rum esse cœperat Abram, appa-
ruit ei dominus, dixitq; ad eum:
Ego Deus omnipotens siue om-
nisufficiētia, Ambula coram me
& esto integer. Ponamq; foedus
meū inter me & te & inter semen
tuum post te in generationibus
suis foedere sempiterno, ut sim
Deus tuus & seminis tui post te.
Daboq; tibi & semini tuo post te
omnem terram Chanaan in pos-
sessionem æternam, eroq; Deus
eorum. Et tu quidem pactū meū
custodies, tu & semen tuum in ge-
nerationibus suis. Hoc est pactū

EXPOSITIO

meum inter me & uos & semen
 tuum post te. Circumcidetur ex
 uobis omne masculinum. Ma-
 sculus autem cuius caro præputij
 circūcisa non fuerit delebitur ani-
 ma illa de populo suo: quia pactū
 meum irritū fecit. Hæc sunt uer-
 ba foederis, non uerbotim appen-
 sa sed summatim collecta cōpre-
 hensāq̃: quæ si perpēdas exactius
 uidebis Deum omni modo mo-
 rem retulisse humanū. Primum
 enim exponitur qui cōuenerint,
 Deus uidelicet & semē Abrahæ.
 Deinde quibus cōditionibus con-
 uenerint, utique his, quod Deus
 uelit esse feminis Abrahæ Deus,
 & quod semen Abrahæ integre
 corā Deo debeat ambulare. Item
 quod foedus inter ipsos feriat
 perpetuū, iam & ceremonia qua-
 dam

dam sanguinea firmatur omnia. Nam de tabulis nō est quod moneam. Siquidem tabularum loco sunt uerba Mosis, quæ iam nunc recensuimus, aut si copiosiora malis, uniuersa scriptura canonica. Nihil igitur nunc restat, quàm ut de singulis sigillatim dicam.

Est autem ineffabilis misericordiæ & gratiæ diuinæ argumentū quod ipsum numen, ipse inquam Deus æternus, ipsum Deus in ist
foedus cū
semine A
braham. foedus primus offert, nullis ad hoc hominū meritis adactus, sed mera & natua bonitate impulsus. Nec scio an humanum ingenium hoc mysterij uel plene concipere, uel dignis laudib. possit uehere. Quid enim in orbe maius factū aut auditum est unquam, quàm quod æterna illa uis & maiestas, immor

EXPOSITIO

talis inquam ille omniscius & om-
 nīpotēs Deus, conditor uniuersū
 si, in quo omnia subsistunt, à quo
 omnia sunt, & per quem conser-
 uantur omnia, scēdere se miseris
 & peccato corruptis iunxit mor-
 talibus. Hęc nimirum religionis
 nostrę origo & illud caput pri-
 marium est, sola Dei bonitate &
 misericordia nos saluari. Hoc ni-
 mirum illud est quod propheta
 Domini in hymno sacro, celebri
 præconio toti commēdauit orbi,
 Psal. 102 canens, Pius & plenus gratia do-
 minus, lentus ira, & magnus mi-
 sericordia. Non in æternum con-
 tendit, neque in æternum seruat
 odium. Non facit nobis secundū
 peccata nostra, & iuxta scelera no-
 stra nō retribuit nobis. Quoniā
 secundum altitudinem cœli erga
 terram

terram præualeat misericordia eius erga timentes eum. Secundū longitudinem orientis ab occidente longe facit à nobis transgressiones nostras. Sicut miseretur pater filiorum, ita miseret̃ dominus eorum qui se timent. Ipse enim nouit quale simus figmentum, & qđ è puluere sumus &c. Sic inquam diuinæ misericordiæ bonitatiq̃ debemus quicquid sumus & quicquid conditarum rerū in usus & delectationem nostri creatū est. Deus enim omnia propter hominem cōdidit. Imò & longe maiora misericordiæ suæ argumēta in ipso exhibuit homine. *Gen. 3* Perfidum enim collapsumq̃ erexit p̃tinus & bene sperare iussit: cumq̃ tota Adæ p̃genies ac posteritas commeruisset flagitijs nephandis, p̃di

EXPOSITIO

funditus, iustitiam quidē suam di
Gen. 8 luuio terræ infuso exercuit, at mi-
 sericordiā Noë & filijs abundan-
 tissime exhibuit. Quid quod ean-
 dem nūc foedere sempiterno cum
 Abraham & posteritate eius pa-
 cto ob oculos omniū mortalium
 statuit clarissime: ut nūc de Deo
 & bonitate eius hoc dicere pos-
 sum, quod de Carthagine dixit
 Salustius, Satius esse silere quā
 pauca dicere. Atqui hisce omni-
 bus hoc dictū uolo, Deum illum
 optimum maximū esse qui cum
 Abraham & semine eius pepige-
 rit foedus: nunc de semine Abra-
 hae dicemus.

*Qui sint
 semen A
 brahe.* Atq; hic quidē facile quis impe-
 gerit nisi regia inceserit uia. Qui
 enim condiciones duntaxat fce-
 deris expendunt, gratiam uero &
 pro-

promissionem Dei negligunt, in-
 fantes foedere excludunt: eò uide-
 licet qđ pueri foederis capita non
 modo non obseruent, sed ne in-
 telligant quidem. At qui foederis
 tantum sacramentū ceremoniam
 siue signū spectant, eos accensent
 foederi, qui reuera exclusi sunt.
 Cæterum si singulis tribuas sin-
 gula habeasq; non conditionum
 foederis modo, sed & pmissionis
 siue misericordiæ Dei, ætatis ac
 rationis respectum, deprehendes
 credentes ex Iudæis & Gentibus
 esse illud semē Abrahæ cum quo
 foedus inijt Dominus: interim
 uero sobolē, hoc est infantes isto
 rum foedere nequaquam excludi:
 excludi autē ubi accedēte rationis
 usu foederis cōditiones negligunt.
 Nō secus atq; uidemus liberos pa-

EXPOSITIO

rentū esse liberos imò & hæredes
tametsi per primos ætatis annos
nesciant se esse parentum uel libe-
ros uel hæredes. Abdicantur autē
postquā ad rationis usum perue-
nientes parentum iussa negligūt.
Tum enim parens illos nō filios
aut hæredes, sed profligatos ap-
pellat nebulones. Falluntur qui
se natiuitatis suæ prærogatiua ni-
hilominus filios familias iactitāt.
Nam nihil à seruo distat qui iura
pietatis in parentes uiolauit, imò
seruo hoc deterior est, quo ipsa
etiam naturali lege parētibus ma-
iora debebat. Hinc uero nobis il-
la apud prophetas & apostolos
enata est disputatio de semine A-
brahæ, nempe quod non omnis
qui natus sit de Abrahā sit semen
Abrahæ, sed qui promissionis sit
filius

filius, hoc est fidelis, siue is Iudæus
 siue Gentilis sit. Iudæi enim iam
 grandes foederis negligebāt con-
 ditiones, interim uero se nihilo-
 minus populum Dei esse gloria-
 bantur, freti circūcisione & quod
 parente Abraham essent geniti.
 Id uero pernegat & impugnat nō
 modo Christus cū apostolis, sed
 uniuersum etiā prophetarum col-
 legium. Quod ppter eos dicimus *Veteres*
 qui in Nouo testamēto primum *quoq; spi-*
 spiritualis seminis Abrahamē men- *ritualis po-*
 tionem fieri existimarunt. Confe- *pulus q̄ ha-*
 ratur uel unicū Ieremiæ cap. III. *buit ex p-*
 quo differit propheta de circunci- *missiones*
 sione uera, cum II. cap. Pauli ad *spirituales*
 Romanos : conferantur inter se
 quæ Isaias, Ieremias, Ezechiel, &
 cæteri prophetæ scripserunt in ge-
 neris Abrahamē fiduciam, cum ihs
 B

EXPOSITIO

quæ Christus apud Ioannem, in VIII. Paulus quoque in Romanorum & Galatarum epistola disputauit, & liqdo apparebit eundem esse spiritū qui per prophetas et apostolos paria ante & post Christum natum de uero semine Abrahamæ tradidit. Proinde quæ iam in sacris cōtra carnale semen pro spirituali semine dicta sunt, aduersus eos dicta sunt, qui iam adulti suæ natiuitati circuncisionisq; aut si mauis carni & initiationi fidentes externisq; rebus gloriantes ueram animi pietatem negligebant. Interea uero nō excludunt liberos natos parentibus fidelibus q; ex gratia & uocatione promittentis, Dei sunt. Nam ex gratia hoc loco promittit Deus Abrahamæ. & ait, Ero Deus tuus & seminis tui

Pueri fidelium semē Abrahamæ.

tui post te. Et multo clarius, Hoc est pactum meū inter me & uos, & semen tuum post te, Circunci detur ex uobis omne masculinū. Rursus ne quis hoc ueteris testamēti hominibus non item noui dictum autumet Paulum audiat loquentē Galatis, Quotq̄t Chri- *Galat. 3*
 sti sunt semē Abrahæ sunt. Item, Qui hæredes sunt Abrahæ semē sunt. Rursus, Qui sancti sunt Abrahæ semen sunt. His si adiungas, Sed pueri Christi sunt, hæredes sunt, sancti sunt, sponte consequitur, ergo pueri semē Abrahæ & in foedere sunt. Huc enim pertinent uerba Christi, Sinite par- *Luce 13*
 uulos uenire ad me, talium enim est regnum cœlorū. Et illud Pauli, Sanctificat̄ uxor incredula per *1. Cor. 7*
 maritum fidelem. Alioqui filij ue

stri immundi essent, nunc autem
 sancti sunt, certè ex gratia & mise-
 ricordia Domini. Verū hic obi-
 ciunt quidam: Ergo dum parens
 infidelis est, puer qui ab eo progi-
 nitur foedere exclusus est. Et infi-
 delem uocant, qui uita impuriore
 prophanat nomen domini quod
 aliàs ore confitetur. Cæterum hi
 non expendunt quod parens se-
 mel populo Dei inscriptus est, &
 quod parentum culpa nō redun-
 dat in filios: id quod Dominus
 apud Ezechielem in XVIII.
 cap. multis indicauit. Circumcisi
 sunt filij Israël & populus Dei ap-
 pellati tametsi prognati fuissent
 parentibus malis, quos ob mura-
 mur impium dominus prostraue-
 rat in deserto. Dixit enim, Parui-
 li uestri & filij qui hodie boni ac
 mali

mali ignorāt distantia, ipsi ingre-
 dientur, & ipsis dabo terram, &
 possidebunt eam. Item Apосто-
 lus in I. ad Corint. cap. VII. fa-
 tis indicat, quā propitius sit do-
 minus ihs liberis qui altero dunta-
 xat parente nomen domini confi-
 tente prognati sunt. Neque uerisi-
 mile est Deum illum clementissi-
 mum liberis nostris post missum
 saluatorem iniquiorem & incle-
 mentiozem factum, quā fuerat
 erga istorum liberos, quos ante
 missum Christum in peculiū ele-
 gerat. At satis cōstat liberos isto-
 rum uel malis ortos parētibz fu-
 isse circumcisos & intra populum
 Dei inscriptos: nihil itaque dubi-
 tamus de Christianorum liberis,
 sed hos libere in ecclesiā fidelium
 baptisinate suscipiēdos cēsemus.

Verū de his aliās. Ex ijs quæ hæc
 tenus disputata sunt clarere pu-
 to qui sint semen Abrahæ, & qđ
 illud hoc ipsum semen sit cui de-
 betur hæreditas.

*Conditio-
 nes fœ-
 deris.*

Nunc ad conditiones huius fœ-
 deris descēdimus. Qui enim con-
 nectuntur fœderibus, certis con-
 nectuntur præscriptionibus, ut
 quæque partium suum norit of-
 ficiū, nempe quid hæc præstet
 alteri, & quid uicissim illa expe-
 ctet ab altera. Deus itaque qui in
 hoc fœdere primas obtinet, pri-
 mo suū exponit depromitq; inge-
 nium, qualem se nobis præstare
 uelit: deinde subindicat quid ui-

*Promissio
 nes Dei, et
 qualem se
 nobis hoc
 fœdere of-
 ferat.*

cissim à nobis exigat & quid nos
 facere conueniat. Itaque disertis
 uerbis & magno cum pōdere sic
 pronūciat, Ego sum Deus omni-
 suffi

sufficientia plenitudo & copiae
cornu, id est ea uis & illud bonum,
quod solum homini satis esse que-
at, quod nullius indigum rei omni-
bus omnia suppeditat, æternum
per se uiuit mouetur & agit. Hæc
enim omnia semel significat in quibus
se comprehendit dictio Hebræa
שַׁדַּי Schadai, qua & unitatem &
omnipotentiam bonitatem om-
nemque uirtutem suam mira & fœ-
lici breuitate adumbrauit Domi-
nus. Cum autem nimia breuitas
plerunque obscuritatem inducat,
mox explicandi gratia addit, Po-
namque fœdus meum inter me
& te & inter semen tuum post te,
ut sim Deus tuus & seminis tui
post te. Non enim sat est credidisse
Deum esse aut etiam omnisuf-
ficientem esse, nisi præterea cre-

das illum Deum omnipotentem
Hebr. 11 omnium rerū conditorem tuum
 esse Deum, imò remuneratorem
 omnium quærentium se. Iam ut
 liquido demonstraret quid sit esse
 Deum omnisufficientem, Deum
 fideiū & remuneratorē timenti-
 bus se, ceu uiuis exēplis suppactis
 addit, Dabo quæ tibi & semini tuo
 post te omnem terram Chanaan
 in possessionem æternam, ero quæ

*Promissio
 nes ueteri
 bus factas
 non oīno
 carnales
 esse.*

Deus eorum. Quæ tametsi de ter-
 ra Chanaan promissa sint adim-
 plenda carnaliter: nam in rebus
 quoque ad uitæ usum pertinen-
 tibus bonitatem suam prodit do-
 minus, attamē multis nominibus
 de æterna hæreditate, uita utique
 cœlesti exponenda uident, in pri-
 mis uero quod in hæc uerba Pau-
Hebr. 11 lus ad Hebræos scribit, iuxta fidē
 mor

mortui sunt Abraham, Isaac, Iacob cum nō accepissent promissiones, & procul eas uidissent & credidissent salutassentq; & confessi fuissent se hospites atque aduenas esse in terra. Nam hæc qui dicunt declarant se patriam inquire. Iam si illius memores fuisset unde fuerant profecti, habebant opportunitatem reuertēdi, nunc autem meliorem expetūt, hoc est celestem. Proinde Dominus terram quidē Chanaan nominauit, sed in hac cætera quoq; dona, spiritualia etiam, & beneficia maiora intellexit. Cæterum ijs declarare uoluit quodnam sit ingeniū suū, aut quid illud sit qd dixerat, Ero Deus tuus. Ad explicationem huius faciunt & promissiones reliquæ, Benedicam tibi & magnifi-

Gen. 12.

EXPOSITIO

cabo nomen tuum erisq̄ benedi-
 ctus. Benedicam benedicientibus
 tibi, & maledicam maledicētibz
 tibi : atque in te benedicētur uni-
 uersæ cognationes terræ . Item,
 Gen. 15 Noli timere Abraham, Ego pro-
 tector tuus & merces tua magna
 nimis. Rursus, Multiplicabo te si-
 cut astra cœli & faciam te patrem
 multarum gentium. Ex his enim
 omnibus æstimare possumus qd
 sit Deum illum summū, nostrum
 esse Deum, omnisufficiētiā esse,
 nobis confœderatū esse, quodq̄
 illius promissiones atque condi-
 tiones oblatae nō carnales tantū
 sed & spirituales sunt. Ipse enim
 in primis dominus Iesus, exposi-
 Galat. 3 tore ad Galatas Apostolo, Abra-
 hæ promissus est, in quo est ple-
 2. Cor. 1 nitudo omnis, iustitia, sanctifica-
 tio,

tio, uita, redemptio & salus, de cuius plenitudine nos omnes accepimus, gratiã pro gratia, quia in ipso complacuit patri inhabitare omnem plenitudinem, & per sanguinem crucis eius pacificare omnia quæ in cœlo & quæ in terra sunt. Atq; ille idē illa ipsa hæreditas est quæ hoc Dei unico & æterno testamento credentibus legata est, cuius summa (si quis anacephaleosim petat) hæc est, Deus cœli summa illa & æterna uis ac maiestas, per quam sunt omnia, in quo cōsistunt & mouētur omnia, uult Abrahamæ & seminis eius esse Deus, hoc est, is offert se illis fruendum, utpote sufficiētia omnium eorum quæ homini necesse sunt, ut nūc opem & uires omnes his polliceatur, se scilicet istorum

fore protectorem, facietatem, ser-
 uatorem, qui infirmum aliàs ho-
 minum genus animo & corpore
 sit cōfirmaturus & per Christum
 Dominum à peccatis & æterna
 morte liberaturus, donaturusq̃
 uita sempiterna. Hæc de officio
 & partib. in hoc cœdere, Dei, qui
 sub inuolucro terræ Chanaan &
 feminis benedicti, ueluti copię
 cornu & omnes cœlestes thesau-
 ros nobis apperuit, & ad fruendū
 omne genus hominū inuitauit:
 audiamus nunc quid ille uicissim
 à nobis exigat atq̃ expectet.

Isaie 55

*Officia ho-
 minis &
 que ipsum
 deceant.*

Tu uero, ait, pactum meum cu-
 stodies, tu & semen tuum in gene-
 rationibus suis. Ambula coram
 me & esto integer. Hæc inquam
 nostrarū partium, hæc nobis ob-
 seruāda sunt. Tu, inquit, pactum
 meum

meum custodies, id est, me pro omnifufficiencia tua unū ac solum in rebus omnibus habeto, uni mihi toto corde adhæreto. Sic enim & Moses ista in Deutero. expo- Deut. 10
 suit, dicens, Dominum Deum vestrum sequimini, ipsum timete, & mandata illius custodite & audite uocem eius, ipsi seruietis & ipsi adhærebitis. Quid quod protinus in ipsis pacti uerbis sequitur? Ambula coram me: quibus uerbis ut nihil breuius ita nihil potuit dici euidentius, nisi quod Ambulare ad morem Hebraicū pro conuersari posuit, qui idiotismus apud nos sic exprimit, *Schiekt dich wol vnd rächt zewandlen vnd zeläben.* Coram me autem dixit pro eo quod est ad nutum & placitum meum. Sensus ergo est, Vitam tuam per

omnia ad uoluntatē meam insti-
 tue. Cæterū quæ illa Dei uolun-
 tas sit, & quomodo coram Deo
 possimus ambulare, denuo cla-
 riorib. exponit uerbis, his, Et esto
 integer. Nam fidei constantia &
 synceritas, denique uitæ innocen-
 tia ac puritas, illa est integritas &
 uia recta qua corā Deo ambulant
 sancti. Sic enim & Moses in Deu-
 Deut. 10 tero. Et nunc Israël, ait, quid do-
 minus Deus tuus petit à te, nisi ut
 timeas dominū Deum tuum, &
 ambules in uis eius, & diligas eū,
 & seruias domino Deo tuo, in to-
 to corde tuo, & ī tota anima tua.
 Micheæ 6 Et Micheas, Indicabo tibi, ô ho-
 mo, quid sit bonum & quid do-
 minus requirat à te: utique facere
 iudicium & diligere misericordiā
 & sollicitè ambulare cū deo tuo.
 Sed

Sed quid multis opus? Nostrarū
 partiū est uni Deo per fidem con-
 stanter adhærere, utpote uni &
 soli omnium bonorum auctori,
 & ad placitum eius in innocen-
 tia uitæ ambulare. Nam qui hæc
 neglexerit, & alienos quæsierit
 deos, impie quoque uel turpiter
 uixerit, ac Deum ceremonijs re-
 būs ue externis magis quàm ue-
 ra sanctimonia coluerit, hic fœ-
 dere exclusus exhæres & abdicat-
 us erit.

In hisce porrò breuissimis capi-
 tibus fœderis tota consistit sum-
 ma pietatis, imò nihil aliud om-
 nium ætatum sanctis per uniuersam
 scripturam traditum cōstat,
 quàm quod hisce capitib. fœderis
 comprehensum est, nisi quod suc-
 cessione tēporū singula fufius &

*Oīs scri-
 ptura ad
 fœdus ceu
 scopū re-
 fertur.*

clarius exposita sunt. Quæcunq; enim in scripturis sanctis de unitate, potentia, maiestate, bonitate & gloria Dei dicuntur in hoc unico fœderis uerbo comprehēsa sunt, Ego dominus omnisufficientia. Quæcunque uero promissiones de beneficijs corporeis, de gloria, regno, uictorijs, opibus & uitæ necessarijs conscripta sunt, unico huic fœderis includuntur uerbo, Dabo tibi seminiq; tuo terrā Chanaan, eroq; Deus eorū. Item quæ post aliquot tempora de Christo domino tã in figura quam in ueritate copiosius sunt tradita, quæ de iustitia eius, de sanctificatione & redemptione fidelium, de hostia, sacerdotio & satisfactione Christi, de regno & uita æterna, item de uocatione omnium gentium, de

de benedictione spirituali, de abrogatione legis, de gloria ecclesiæ collectæ ex Gētibus & Iudæis, in hac unica promissione prænunciata sunt. Et benedicentur in te omnes gētes, Et tu eris pater multarum gentiū: unde nomē tuum nō Abram amplius, sed Abrahā uocabitur. Rursus quæ de fide in Deum, de uanitate idolorum, de adorando uno Deo, deq̄ unius Dei inuocatione & cultu, de iustitia item uera, de iudicio, æquitate & charitate colenda, per leges uarias, per orationes prophetarum complurimas, perq̄ apostolorū epistolas, denique per euāgelicas historias sunt pdita, hisce paucissimis sunt inuoluta, Tu aut̄ pactū meū custodies, ambulabis coram me, & eris pfectus siue integer.

Collatio
totius scri-
pturæ ad
fœderis ca-
pita.
Lex.

Quod si libet confer hisce fœde-
rum capitibus legem prophetas
& ipsas apostolorū literas & de-
prehēdes omnia istorum huc ceu
ad scopum esse relata. Nam lex
(ut de hac primū dicamus) etiam
ipso domino teste partim amorē
Dei, partim amorem proximi tra-
dit. Hoc ipsum & fœderis capiti-
bus traditur. Quin ipse Decalo-
gus conditionum fœderis ueluti
paraphrasis quædā esse uidetur.
Nam quod hic breuibus dicitur,
Ego Dominus omnisufficientia,
per decalogum copiosius expo-
nitur, ad hūc ferme modum, Ego
sum dominus Deus tuus qui edu-
xi te de terra Aegypti. Rursus qđ
uerbis testamēti strictissime pro-
nunciatur, Tu pactū meum custo-
dies, ambulabis coram me, erisq̄
inte-

integer, idem in decalogo per enumerationem quandam sic exponitur, Non habebis deos alienos coram me. Non facies tibi sculptile, Non assumes nomen Dei tui in uanum, Sabbatum sanctificabis, Honorabis parentes, Non occides, Nō adulterabis, & si quæ sunt alia huius generis quæ ueram integritatē describunt instituntq̃. De ceremonijs paulò post dicemus, ubi disputabimus de ratione ueteris & noui testamenti: Iudicialia siue Ciuilia quæ præcipiunt de conseruāda pace & tranquillitate publica, de puniēdis sonibus, de bello inferēdo & hostibus propulsandis, de defensione libertatis, oppressorum, uiduarū, pupillorum, patriæq̃, de iustitiæ & æquitatis legibus, de emptio-

*Ciuilia siue
iudicialia.*

EXPOSITIO

ne, mutuo, possessionibus, hære-
 ditate, de quibus alijs id genus titulis lu-
 ridicis, an non & ipsa in ea fœde-
 ris conditione comprehensa sunt
 quæ integritatem præscribit, iu-
 betque ut coram Deo ambulemus?
 Quod si cui hæc sententia nostra
 parum uidetur firma aut aperta,
 ipsa Abrahæ expendat facta qui
 Rom. 4 ab Apostolo credentiū pater ap-
 pellatus certo in fœdere Dei fi-
 deliter perstitit & coram ipso in-
 tegre ambulauit. Is autem, quod
 iudicialia res ciuiles aut externas
 attinet, certas rationes in punien-
 dis fontibus, in pangendis fœde-
 ribus, in inferendo bello, in pos-
 sessionibus & pace publica cōser-
 uanda, uidetur sequutus, nec alias
 quàm quas dictabat animi inte-
 gritas, fidei synceritas, amorque re-
 cti

eti ac pximi, imò quas ipse longa
 post sæcula Moses (quantum atti
 net ipsam rei substãtiã ac summã)
 dictante Deo tradidit populo lu
 daico seruandas. Sunt enim illa
 quoque pietatis officia, uel san-
 ctissimis ecclesijs necessaria, adeo
 ut sine ijs commode esse nõ pos-
 sint, neque ijs citra periculum un-
 quam caruerint. Cũ quod iuxta
 uerbum domini zizania etiam in *Matth. 13*
 agro dominico semper fuerit nec
 unquã defutura sit. Quãdo enim
 Dominus zizania tum maxime
 eradicari noluerit cum eorũ exci-
 dium uergit etiã in perniciem tris-
 tici, hoc est, bonorũ ac sanctæ ecc-
 lesiæ. Dixit enim, Sinite crescere
 utraq; ne dum colligitis zizania
 eradicetis simul cum illis & tritis-
 cum: quis dubitet eadem illa iure

EXPOSITIO

quoque posse amputari falce iustitiæ, ubi nimia & præmatura eorum uis segesq; tēderit in subuersionem ecclesiæ: Tum quod sancti qui non modo spiritu sed corpore quoque constant, & quoad in hisce terris agunt non omnino hominem exuunt ac prorsus uertuntur in spiritum, sed & rebus externis ad cōuersationem scilicet & usum uitæ pertinentib. sua etiã iura persoluere coguntur, & idcirco magistratus legumq; ciuiliū opa multis indigent nominibus. Quo magis mirandum est quæ illos agat dementia, qui magistratum ecclesia Dei excludunt, quasi opera eius illa non indigeat, aut functiones eius sint eiusmodi, ut inter sancta & spiritualia populi Dei opera non possint aut debeant

ant numerari: cum interim ea facta Abrahamæ quæ reuera iudicialia sunt, inter prima & præcellentissima opera laudetur à sancto Dei spiritu. Quin & idem ille in uera Christianorum Ecclesia, utpote pater omnium credentium ab Apostolo appellatus, & ante legem amicus Dei uocatus, primas obtineat, qui nihilominus iudicialia exercuit. Verum à lege descēdimus ad prophetas. Hi historiã aliàs con-^{Propheta.} scribunt, aliàs Orationes, quas alij Declamationes, alij Sermones siue Homilias uocauerunt, contexunt. In historijs exempla quædam, imò nihil aliud quàm exempla huius foederis, sicut & Moses in sua historia, proponunt, in quibus uidere est quomodo Deus pactis steterit, Deus seminis Abrahamæ fuerit,

hoc est, omnisufficiētia defensor
 & salus, summaq̄ felicitas: item
 quomō illud in terram Chanaan
 induxerit, in hac prouexerit in re-
 gnum augustissimū, rursus quō
 hostes seminis Abrahamæ potenti
 manu attriuerit, suos uero clemē-
 ter seruarit: denique quomodo
 sancti coram illo ambularint in
 integritate, hoc est, quomodo uni
 per fidē uerā adhæserint, unumq̄
 coluerint sanctimonia uitæ: præ-
 terea quomō aliī foedus hoc ne-
 glexerint impietatisq̄ poenas de-
 derint. Proinde historiæ prophe-
 ticæ huius foederis tanquam uiua
 sunt paradigmata. Iam in oratio-
 nibus suis nihil aliud tractāt quā
 eadem illa capita foederis, docen-
 tes quale sit ingenium Dei, quā
 bonus ille, quā iustus, potens,
 ue

uerax, clemens, misericors, quo-
 modo illi seruiendum in ueritate,
 fide, iustitia & charitate. Grauiissi-
 me item accusant scelera, in pri-
 mis neglectum foederis, idolola-
 triam, desertionem & perfidiam:
 deinde homicidia, oppressionem
 pauperum, usuram, iniurias, stu-
 pra, luxum, adulteria, & reliqua
 huius generis flagitia: hortantur
 ad poenitentiam, proponunt prae-
 mia & beneficia Dei, minantur
 item plagas & dira Dei supplicia.
 Rursus de semine Abrahæ, de
 Christo & benedictione eius, de
 regno & uniuerso mysterio eius,
 item de Gentiũ uocatione & glo-
 ria Ecclesiæ quàm dilucidissime
 differunt, adeo ut non raro non
 uaticiniũ, sed historiã rerum prae-
 teritarum cõtexuisse uideãtur.

EXPOSITIO

*Christus
obsignatio
& uiua cō
firmatio
fœderis.*

De Christo domino quid dicā,
qui nō tantū omni doctrina, sed
ipsa admirabili illa incarnatione
sua, fœdus illud Dei æternū cum
hominum genere pactum mirifi-
co ac uiuo quodam modo expo-
suit atq; confirmauit. Dum enim
uerus Deus uerum assumpsit ho-
minem, iam non uerbis aut argu-
mentis amplius egit, sed ipsa re to-
ti orbi maximum illud attestatus
est mysteriū, quod scilicet Deus
hominem in fœdus & cōsortium
admisit, imò nexu indissolubili il-
lum sibi summo amoris miracu-
lo constrinxit, & quod Deus no-
ster sit. Inde nimirum & Christo
Isaie nomen datum apud Isaiam cre-
dimus. Dicitur enim Imanuel,
quasi quis dicat, nobiscum Deus.
Inde nimirum euāgelistæ tot tan-
tisq;

tisq̄ exemplis maxima eaq̄ innu-
mera Christi recensent miracula
ac beneficia. His enim declarauit
Deum esse beneficum, adeoq̄ ge-
neris humani copiae cornu patrē
ac Schadai. Quo & ipsa mors &
resurrectio Christi referuntur. Sūt
enim diuinæ misericordiae iusti-
tiae & uitæ restitutæ certissima te-
stimonia, quibus se Deus ob ocu-
los nostros statuit & totum sese
nobis impendit, benedicēs nobis
& suscipiēs nos per ipsum repur-
gatos in consortium & regnum
æternum. Quæ omnia Ioannes
euāgelista paucis sed cœlestibus
uerbis complexus dicit, In princi-
pio erat uerbum, & uerbum caro
factum est, & habitauit in nobis,
& uidimus gloriam eius, gloriam
inquam quæ decebat unigenitū

à patre, plenus gratia & ueritate.
 De plenitudine enim eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia. Quia lex per Moſen data eſt, gratia & ueritas per Ieſum Chriſtum exorta eſt. Audis hic maximum illud myſterium Deum factum eſſe hominem, hoc eſt totum
 2. Cor. 5. nostrum eſſe factum, habitaſſe in nobis. Audis potentiam & gloriam eius illuxiſſe orbi, nec alio conſilio quàm ut pulcherrimis beneficijſ alliceret nos in ſui amorẽ, qui eſt plenitudo noſtra Deus
 Colloſ. 2. Schadai. Nam & Paulus ait, In Chriſto inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter, & uos eſtis in illo completi abſolutiſq;. Adhunc ergo modum ipſe dominus Ieſus foederis alteram partem cõfirmauit expoſuitq;, ipſa re
 indi

indicans Deum esse Deum Schadaï seminis Abrahæ benedictionem ac foelicitatem æternam. **A**lteram uero partē, quam diximus explanare qđ uicissim ille exigat à nobis, & quales nos esse conueniat, idem dominus non minore diligētia euidētiaq; nobis in Christo statuit ob oculos. Præscripserat cōditionibus foederis, Ambula coram me & esto integer. Veniens ergo in hunc mundū Christus dominus, illamq; uiam Dei ingressus uiuū nobis reliquit exemplum quod insequeremur. In Christi enim uita quam hoc diligentius descripserūt euangelistæ ceu in speculo quodam uidemus quid nobis insequendum fugiendumue sit, qđ Deo placeat, quid displiceat. Huc enim illæ domini

EXPOSITIO

sententiæ pertinere uidetur quæ
Ioan. 8 apud Ioannem extant, Ego sum
 lux mundi, qui sequitur me non
 ambulabit in tenebris, sed habe-
Ioan. 13 bit lumen uitæ. Item, Exemplum
 dedi uobis, ut quemadmodum ego
 feci, sic uos faciatis. Huc pertinet
 & illa sententia quæ est in Cano-
Ioan. 2 nica Ioannis, Qui dicit se in Chri-
 sto manere debet sicut ille ambu-
 lauit & ipse ambulare. Hæc de ui-
 ta & exemplo Christi uiuo. Iam
 quod doctrinam eius attinet non
 est quod multis agã. Quis enim
 nescit hanc ita esse institutam ut
 partim fidẽ in Deũ, partim amo-
 rem proximi tradat. Illa priorem
 fœderis rationẽ exponit, hæc pos-
 teriorẽ. Fides enim credit Deum
 summe bonum iustum & benefi-
 cum esse in hominem. Charitas
 uero

uero ipsius innocentiae integritatisq; fons est.

Venimus ad apostolos Christi *Apostoli.* domini præcones, qui & ipsi in hoc toti sunt ut doceant quod sit ingenium Dei, quod solus ille bonus, iustus, saluās & Schadai, qđ is benedictū semen Abrahæ promissum, nobis dederit, quod in hoc uno benedictio, salus, uita, & redēptio sit, item qui testamēti huius hæredes sint, q posteri Abrahæ, ut uideantur ceu ex professo sibi huius scederis sumpsisse expositionē. Quid qđ apostolus Paulus nō semel testatur se nullū nouæ doctrinæ genus inuenisse, sed omnia Christianismi ex auctoritate ueteris scripturæ tradere. In primo enim ad Rom. cap. dicit se Apostolum esse creatum separa-

tumq̄ ad prædicandū Euangeliū
 Dei, q̄d ante promiserit per pro-
 phetas suos in scripturis sanctis.

Act. 26 Item coram rege Agrippa & Fe-
 sto Iudæorum præside causam su-
 am agens Paulus palam testatur
 nihil se aliud docuisse, quàm q̄d
 prophetæ prædixerint futurum
 fore. Proinde cum apostoli agno-
 scāt prophetas ut præceptores &
 fidei ueræ magistros, certoq̄ con-
 stet hos æterni illius ac unici testa-
 menti esse interpretes, quis nō ui-
 deat ad testamentum siue foedus
 illud ceu scopum certissimum sa-
 cræ scripturæ omnia referri?

*Vnicū tan-
 tum testa-
 mentū esse* Ex quibus iam consequit̄ quod
 ordine tertium est testamentum
 siue foedus illud & unicum & per-
 petuum esse. Planis enim uerbis
 ipse dominus inter cætera pacti
 uer-

uerba, Ponamq̄, ait, foedus meū
inter me & te, & inter semē tuum
post te in generationib. suis foede
re sempiterno, ut sim Deus tuus
& seminis tui post te. Præterea
multis hætenus approbauimus
nihil apud posteros de religione
uera, quantū scilicet substantiam
attinet, dictum fuisse, quod non
audierint priores. Abraham cer
tè ante circumcisionem & legem, *Rom. 4*
sine ceremonijs, fide duntaxat, iu
stificatus est, idem uidit diem do
mini Iesu & gauisus est: idē æter
nam expectauit patriam, terrena *Hebr. 12*
hac contempta, & idcirco æterna
consequutus est, non carnalia &
terrena tantū: idem ab apostolis *Luce 19*
Christi imò ab ipso Christo do
mino proponit nobis ubiq̄ imi
tandus in fide & innocentia. Cæ

Isaie 51 terum nulla similitudo aut æqua
Ioan. 8 litas esse potest in rebus natura
Heb. 11 dissidētibus. Nisi ergo fides & in
 nocentia Abrahæ uera & Chri-
 stiana fuisset fides pietasq̃, perpe-
 ram illum Christianis imitādum
 proposuisset dominus. Vnicum
Psal. 14 ergo testamentum est & una om-
23 nium ante & post Christum san-
 ctorum ecclesia, unica ad cœlos
 uia, unica item constansq̃ omniū
 sanctorum religio. Atque huius
 quidē rei complura adferrem tes-
 timonia nisi ipsa res hactenus tra-
 ctata sua perspicuitate ac simpli-
 citate uel repugnantem conuin-
 ceret: sed si quis testimoniōrum
 uim magis afficit, audiat ipsum do-
 minum apud Matthæum ita pro-
Matth. 8 nunciantem, Multitudo ab orien-
 te & occidēte ueniet & accumbet
 cum

cum Abraham, Isaac & Iacob, filij
 uero regni eiciuntur in tenebras
 extremas, illic erit ploratus & stri-
 dor dentiū. Item apud Ioannem Ioan. 10
 clarius de Gentium ecclesia con-
 greganda loquentē, Et alias oues
 habeo quæ nō sunt ex hoc ouili,
 illas quoque me oportet adduce-
 re, & uocem meam audiēt, & fiet
 unum ouile, & unus pastor. Huc
 quoque pertinent complures pa-
 rabolæ apud euangelistas præcla-
 ræ, in primis ea quæ est de nuptijs Matth. 22,
 & illa quæ textitur de uinea. In his et 21. et 22
 enim mutatur inuitati & coloni,
 iisdē nuptijs eademq; uinea sem-
 per permanente. Quibus nō ab-
 similis est parabola Apostoli de Rom. 12
 olea & ramis conscripta. Eadem
 enim semper manet olea, arbor
 eadem, sed defractis ramis natu-

ralibus inferuntur surculi de olea-
 stro. Idem disertis uerbis ad Co-
 rinthios, *2. Cor. 10* Nolim, inquit, uos igno-
 rare fratres quod patres nostri om-
 nes eandem escam spiritualem
 edebant, & omnes eundem potum
 spiritualem bibebant. Bibebant
 enim de spiritali qua illos co-
 mitabatur petra. Petra uero fuit
 Christus. Quod si cui haec senten-
 tia nostra eiusque ex hisce Pauli lo-
 cis confirmatio noua esse uideat, is
Augustin. sciat D. Aur. August. ex hoc ipso
 Pauli ad Corinthios loco idem col-
 legisse quod nos. Verba eius ex-
 tant Tracta. in Ioan. XLV. in
 hanc ferme sententiam, Ante ad-
 uentum domini nostri Iesu Christi
 quo humilis uenit in carne pra-
 cesserunt iusti sic in eum credentes
 uenturum quomodo nos credimus
 in

in eum qui uenit. Tempora uariata sunt nō fides. Diuersis quidem temporibus, sed utrosq; per unum fidei ostium, hoc est per Christū uidemus ingressos. Nos credimus dominum nostrum Iesum Christū natū ex uirgine, uenisse in carne, passum esse, resurrexisse, ascēdisse. TOTVM HOC sicut uerba auditis præteriti temporis impletum esse iam credimus, in eius sunt fidei societate nobiscū & illi patres qui crediderunt de uirgine nasciturum, passurum, resurrecturum, in coelos ascensurum. Illos enim ostendit Apostolus, ubi ait, Habentes autem eundem spiritum fidei: sicut scriptū est, Credidi propter quod locutus sum, & nos credimus propter quod & loquimur. Prophe-

EXPOSITIO

ta dixit, Credidi propter quod lo-
 quutus sum. Apostolus dicit, Et
 nos credimus propter quod &
 loquimur. Vt scias autem quod
 VNA SIT FIDES, audi dicen-
 tem, Habentes eundem spiritum
 fidei & nos credimus. Sic & alio
 loco, Nolo enī uos, inquit, igno-
 rare fratres. Et quæ sequuntur.
 Notus est enī locus Pauli I. Cor.
 X. Idem ille in Ioan. alibi scribens
 & de Ecclesia loquens, Quæ, ait,
 peperit Abel & Enoch & Noë &
 Abraham, ipsa peperit & Mosen
 & prophetas tempore postero-
 res ante domini aduentū: & quæ
 istos ipsa & apostolos & marty-
 res nostros & oēs bonos Chri-
 stianos. Omnes enī peperit, qui
 diuersis temporibus nati appa-
 ruerūt, sed societate unius populi
 con-

32. quæst.

4. cap. Re

curat.

continentur, & eiusdem ciuitatis
 ciues labores huius peregrinatio-
 nis experti sunt & quidā eorum
 nunc experiuntur & usque in fi-
 nem cæteri experient̄ &c. Ex his
 uero omnibus liquere puto unā
 esse duntaxat Ecclesiā, Testamen-
 tum unum ueterū & nostrum.

Cæterum cum multa inuenian- Vnde na-
 tur in sacris argumēta quæ prima ta nomina
 statim fronte Testamēta duo, spi- ueteris et
 ritus duos, & populos duos, lon- novi testa-
 ge lateq̄ inter se uideantur secer- menti.
 nere, quale illud est quod apud le-
 remiā legimus, Ecce dies uenient teremie 31
 dicit dominus, & feriam cum do-
 mo Israēl & Iuda testamētum no-
 uum, nō iuxta testamentū quod
 pepigi cum patribus eorum &c. Exech. 36
 Item apud Ezechielem, Dabo uo-
 bis cor nouum & spiritū nouum

ponam in medio uestri. Item ad Galat. IIII. Hæc sunt duo testamēta, consequēs est ut nūc ediferam unde ista enata sūt, quoue sensu dicātur. Principio ergo certum est ueteris & noui testamēti spiritus ac populi nomenclaturā non oriri ex ipsa fœderis substantia, sed ascititijs quibusdam & accidētibus, quæ temporum intervalis aliud atque aliud pro diuersitate gentis Iudaicæ suadētibus, accessere, nō ut perpetua & unice ad salutem necessaria, sed ut mutabilia & pro tēpore & pro personarum & caussarū ratione enata, sine quibus ipsum fœdus facile subsisteret: cuius quidem generis sunt Ceremonie, ipsum in quā sacerdotiū Aharonicum, lex item præscribens sacrificandi, purgandi,

Ceremonie.

di, feriandiꝫ modum, item ciborum delectū, quale extrui debeat tabernaculum, & id genus innumera alia. Istis enim caruere ueteres sancti, Enoch, Noë, Abrahā, Isaac, Iacob, Ioseph, qui tamē Deo per fidē impense placuerunt, atꝫ sine istis salutem cōsequuti sunt. Vnde & Paulus ad Galat. *Galat. 3.* Abrahæ, ait, dictæ sunt promissiones & semini eius: non dicit & seminibus tanquam de multis, sed tanquam de uno, Et in semine tuo qui est Christus. Hoc autem dico testamētum ante comprobatum à Deo in Christum, lex quæ post annos quadringentos & triginta cœpit, non facit irritum, ut abroget promissionem. Proinde ueteres beneficio fœderis non legis aut ceremoniarum saluati sunt.

Nam quemadmodū Abraham ei
Genes. 22 credidit, qui dixerat, In te benedi-
 centur omnes gentes : ita patres
 Abrahæ tempora præcedentes ei
Genes. 3 crediderunt, qui dixerat, Semen
 mulieris calcabit caput serpentis.
 Ergo inquis legem citra consi-
 lium rationemq̃ certam sine uti-
Lex insti- litate instituit Deus? Absit, sed
tuta. dum seminis Abrahæ, hoc est Iu-
 dæorum animi in Aegypto diu-
 tina cohabitatione fuissent corru-
 pti, ut nō modo religionē autam
 ipsumq̃ fœdus propemodū igno-
 rant sed indies magis magisq̃
 deficerent ad Aegyptiacam ido-
 lolatriam omnemq̃ gentilium sa-
 crorum rationem, tum placuit sa-
 pienti & clemēti domino fulcris
 quibusdam fœderi collabēti sub-
 uenire. Primum ergo ipsa prisca
 fœderis

foederis capita restituit, sed copiosius exposuit, inque tabulas lapideas proprio digito inscripsit. In his autem nulla adhuc ceremoniarum mentio. Sat enim praescriptum erat fidelibus. Verum dum isti infideles & perfidi esse pergerent, iniectum est humeris miserorum onus ceremoniarum, quo caruere prisci. Atqui in hunc finem atque hoc consilio iniectum ex causa impellente constat, ne alienis dijs instituerent sacra: propria ergo instituit, eaque sibi placere pronunciauit, quae res Psal. 49 uera negligebat, ut uel ista ratione testamentum confirmaret, praeterea & Christi mysterium hisce uelut typis inuolueret. Nec istud quidem commentum nuper domini nostrae natum est, sed ex sacris erutum oraculis uetustorumque patrum

E X P O S I T I O

fide decerptū. Tertullianus enim
 II. aduersus Martionem lib. sa-
 crificiorum quoq; onera, inquit,
 & operationū & oblationum ne
 gotiosas scrupulositates nemo re-
 prehēdat quasi deus sibi talia pro-
 prie desyderauerit qui tam mani-
 feste exclamat, *Isaie* 1. Quò mihi multitu-
 dinem sacrificiorum uestrorum?
 & quis requisiiuit ista de manibus
 uestris? Sed illā Dei industriam
 sentiat qua populum pronum in
 idololatriam & transgressionem
 eiusmodi officijs religioni suę uo-
 luit astringere quibus superstitio
 sæculi agebatur, ut ab ea auocaret
 illos, sibi iubens fieri quasi desyde-
 ranti, ne simulachris faciendo des-
 lineret. Sed & in ipsis cōmer-
 cijs uitæ & conuersationis huma-
 næ domi & foris & usque curam
 ua

uasculorū omnifariam distinxit, ut istis legalibus disciplinis occurrentibus ubique ne ullo momento uacarent à Dei respectu. Hæc Tertullianus. Iam ergo quod attinget Decalogū imò & ciuilia nulla enata est testamēto & populo Dei diuersitas. Vbiq̄ enim amor Dei & proximi, fides & charitas obtinēt imperium : ex hominum mentibus & testamēti ascititijs rebus oborta est diuersitas, ut testamentum quod apud omnes pios unicum est, ob ascititia quædam & homines superstitioniores uetus & nouū, carnale & spirituale cœperit dici. Et uetus quidem dicitur (ut relatiuorū ratio postulat) propter consequens nouū, quod quidē peccatorū remissionē pollicetur, imò & per Christū præ-

stat, fidem quoque & charitatem docet : quibus ex rebus omnino non potest dici nouum, cum nihil noui tradat. Nam ea quæ iam recensuimus ex ueteri traditione

2. IOH. 2. habet : proinde nouū dicitur ex eo quod omnes ceremoniæ à Christo, quem unice prædicat, impletæ sint, quatenus typi & umbræ erant rerum æternarum, eatenus enim obsoleuere: quod quæ uetus illa religio, quæ ante legē latā temporibus istis patriarcharū aureis, uigebat, innouata, adeo quæ per Christum iam plenius & dilucidius ceu nouo lumine orbī illato restituta absoluta quæ etiā apud nouum populum, Gentes uidelicet, per totū mundū floreat. Sic enim & Paulus de hac re disseruit cum ad Hebræ. VIII. tum ad Ephe. II. Pa
ri

ri modo ac ratione scriptura uocauit Carnalē populum, nō eum quidē qui in testamento Dei per ueram fidem perstitit, sed qui carnalibus magis nitebatur quàm solidis & spiritualibus testamēti capitibus seu p̄missioni Dei. Testē hic aduoco Paulū, qui priusquam diceret, Nam hæc sunt duo testa- *Galat. 4* menta, præmisit, Dicite mihi qui sub lege uultis esse, legem ipsam non auditis? Scriptum est enim quod Abraham duos filios habebat, unū ex ancilla & unū ex libera. Inde enim colligimus carnalē populum eum esse qui uult esse sub lege. Deinde nō omne protinus semen Abrahæ sub lege aut carnale esse. Carnale enim dicitur q̄d legalibus sine sciētia & spiritu adhæret, per q̄ illa se saluari posse

EXPOSITIO

confidit. Habent enim & ceremonialia suū spiritū, quē multis Paulus in epistola ad Hebræos enucleauit. At isti spiritu & consilio ceremoniarū contempto aut non intellecto abutebantur lege. Veri porrò Abrahæ filij liberi sunt & promissionibus Dei nituntur. Proinde habuit quoque uetustas Israëlem spiritualē. Perperā enim iudicant qui ex parte totum aestimant, ut solent qui non sine contumelia sanctorū Dei omnes aduentum domini præcedentes patres carnalis Israëlis nomine notarunt, non expendētes synekdocha uulgarī scripturæ tropo hunc nodum esse rumpendum. Cæterum ne isti clamitent Tropis sibi illudi, tametsi nostra superioribus fatis approbauerimus, producā tamen

tamen in istorū gratiam tria maximorū in religione uirorum testimonia, asserentiū Israēli fuisse populū spiritualem, imò & prophetas idem docuisse de legalib. qđ apostoli tradiderunt. Primus ergo Ieremias in cap. VII. in hæc uerba scripsit, Hæc dicit dominus exercituum Deus Israēl, Holocau stomata uestra addite uictimis & uestras carnes edite. Quia non sum locutus cum patrib. uestris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti de uerbo holocaustomatum & uictimarū, sed hoc uerbū præcepi eis dicens, Audite uocem meā & ero uobis Deus, & uos eritis mihi populus, & ambulate in omni uia quam mandauī uobis ut bene sit uobis. Ex his autē uerbis claret quæ fue

E

rit doctrina prophetarum de legalibus, item quæ sit summa omnium mandatorum Dei, ipsa inquam fœderis summa, obediētia siue ipsa fides, qua & sanctos probari constat nō legalibus. Præcepit quidem illa dominus, sed longe alio consilio, nempe ut collabenti subueniret fœderi, utq̄ ab idololatria auocaret totosq̄ sibi agglutinaret fide, non ut illis cultores iustificaret, sed ut uenturam iustitiam Christū illis adumbraret. Quod cum intelligere nollēt, grauissimè accusantur hoc loco à propheta. Spiritum ergo non carnem uel in Israëlitis probauit dominus, idcirco uel ante Christum natum, populum ex Israëlitis spiritualem habuit, quandoquidem carnalem adeò improbauit. Sanctissimi

Etissimus quoque martyr Christi
Stephanus apud Lucā in Actis
apostolorum cap. VII. infinitis
propemodum ueterum exemplis
comprobat quod fides in Deum
& ante legem, & in lege, & post
legem Deo placuerit, nō ceremo-
niā, & quod sancti, hoc est patri-
archæ & prophetæ omnes in quā
iusti ante natū Christum, Deum
fide & uitæ puritate coluerint nō
rebus externis. En habes omni-
no spiritualement & spontaneū po-
pulum. Quid quod & apostolus
Paulus eodē propè modo idem
asserit in XI. cap. ad Hebræos,
exemplis patrum ab initio mun-
di ad ipsa penè tempora Christi
reductis. Quæ cum ita habeant
quis est qui non uideat ueteris &
noui cum populi tum testamenti

EXPOSITIO

nomina non posse ipsum testa-
mentum ipsamque Ecclesiam uete-
rum & nostram scindere. Spiritus
quoque idem est utrisque, sed re-
spectu carnalium istorum trans-
gressorumque quos flagitia in Ba-
bylonem disturbarant dixit se no-
uum daturum spiritum, quo ni-
hilominus & abundantiam diui-
tiasque charismatum per Christum
fidelibus impartendas significa-
uit. Verum de hac re in commen-
tarijs nostris in epist. Petri nonni-
hil disputauimus. Hactenus eni
unitatem testamēti asserere cau-
sasque cur nouum & uetus dici coe-
perit indicare uolui.

*Quibus re-
bus præcel-
lamus ue-
teres.* iam ut nihil in hac re dissimulē
& qua in re Christianorum eccle-
sia quæ post Christū natum con-
stituta est, præcellat, breuibus in-
dicem,

dicem, principio ihs quidem qui sub lege agebant hoc nomine foeliciores sumus, quod omni ceremoniarū onere leuati, antiquum & primarium institutum, priscorum uidelicet patrum, quod sine ceremoniis fidei ac innocentiae, id est foederis capitibus nitebat, attingimus. Rursus q̄d umbris per fulgorē Euāgelij dispulsis & figuris impletis clara lætamur ueritate. Deinde uero q̄d omnib. patribus ante Christi aduentū mortuis nostram Ecclesiā superiorē reddit illud est, quod nos Christum aduenisse, spiritū abundantissime contulisse, gloriā item suam nunc per totū orbem propagasse omniaq̄ absolutissime cōsumasse confitemur, quem illi ita uenturū credebant & maximo expectabāt desy

Luce 2 derio. Hoc nomine Simeon ille grandæuus se maxime fœlicē reputans clamat, Nunc dimittis seruum tuum domine secundū uerbum tuum in pace. Quia uiderūt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad reuelationē gentium & gloriā plebis tuæ Israël.

Caput Quod uero alij *caput Matth. V.*
Matth. 5. obijciunt, non uident dominum Iesum illa sua elegantī & diuina contione nō impugnare uel Moſen uel pphetas, quasi diuerſum uel ſenſerint uel tradiderint à dogmate Chriſtiano, ſed errorē uulgi corrigere uerumq; legis ingenium tradere uoluit. Corruerat enim omnia & temporis iniuria, & phariſæorū inſcitia atque auaritia. Vnde diſertis uerbis priuſquam

quam legis expositionem agredere
retur protestans ait, Nisi abunda
uerit iustitia uestra plusquam scri
barum & pharisæorum, non po
teritis ingredi regnum cœlorum.
Proinde pharisæos non ipsum le
gis aut prophetarū spiritum im
pugnauit Christus, qui paulò an
te dixerat, Non ueni legem sol
uere sed adimplere. Docuit autē
ea contione legem esse uolunta
tem Dei, quæ omnino sancta, pu
ra & spiritus quidam sit mundis
simus, qui hominis quoque men
tem affectūq; exigat, adeò ut uel
cōcupiscere prohibeat. Id cum ab
homine, corruptissima scilicet car
ne, non possit præstari, quis non
uidet huc totius contionis consi
lium spectare, ut nos in nostri in
ducatur cognitionem, quæ efficiat

ut nobis prorsum abnegatis totos nos in misericordiā Dei conijciamus, interim uero omnia nostra cum cōsilia tum facta ad æternam summeq̄ puram uoluntatē, hoc est legem Dei nō uulgariter, sed summo studio & q̄ exactissime exigamus. Id demū est sollicite ambulare cum Deo sancto, qui sanctus est & cupit ut etiam nos sancti simus.

Mich. 6

Leuit. 19

Paulus in

2. ad Cor.

3. cap.

Pari errore hallucinātes non uident Paulum in II. ad Corinth. III. cap. cōtra pseudoapostolos disputare, legalia (ut ex reliqs colliquescit epistolis) ecclesiæ Christi obtrudentibus. Nam contra illorum superstitionem imò impietatē asserit Euangelij gloriam, quæ legalibus illustrior sit. Neq̄ enim eo loci de uniuersa lege, sed

ea

ea duntaxat loquitur, quæ abole-
tur: interim nō iubet omnia legis
& prophetarum reuocare ad lite-
ram: sed & spiritū nō quiduis, ut
illis mos est, appellitat, sed ipsum Rom. 10
dominum Iesum qui est perfectio
legis ad iustificationem omni cre-
denti.

Porrò calumniam struūt nobis Hebionitæ
obijciētes hæresim Hebionicam. commiscēt
De Hebionitis enim ad hunc mo- legē Euan-
dum scripsit Eusebius lib. Eccle. gelio, quo
hist. III. cap. XXVII. Custo- modos
diendam censent etiā legis obser-
uantiam, nec sufficere (sic inquam
illi Euangelio miscent legalia) ad
salutem solam Christi existimant
fidem. Corporalē ergo legis ob-
seruantiam custodiunt. Apostoli
autem epistolas omnes pariter re-
spuunt & ipsum apostatam legis

appellant. Nec diuersa ab his referunt, Irenæus, Tertullianus & Augustinus. Quàm uero doctrina hæc nostra de Testamēto Dei unico & æterno, deq̄ abrogatione legalium aliena sit ab istorum blasphemia nemo est qui iam nesciat.

Locus Sed quid dicemus ad uerba *domini* quæ leguntur in hanc sententiam apud Mosen in Deut. cap. v. *Dominus Deus noster pepigit nobiscū fœdus in Horeb: non cum patribus nostris inijt dominus pactum hoc, sed nobiscū qui in præsentiarum sumus & uiuimus.* Augustinus ergo lib. quæstion. super Deut. v. quæst. IX. synekdocha hūc locum exponit, nempe de ijs patribus intelligens quos plaga Dei in deserto absumpsit.

psit. Illi enim, ait, qui nō ingrediuntur in terrā promissionis non pertinent ad hoc testamentū, sed filij eorū, illi inquam qui quamuis uiginti annorum & supra nō essent quando Deus in monte loquebatur ut numerari tunc possent, potuerunt tamen annorum esse decem & nouem & infra usque ad puerilem ætatem, qua possent illa quæ facta & dicta sunt & uidere & audire & memoria retinere. At Ioānes Oecolamp. comment. suis in Ieremiam æditis ad hunc penè modū explicat, Apud Deum unū est fœdus illud æternum, quod pro diuersitate temporū uarie disponitur. Et in interioribus quoq; hominis semper unum fuit & usq; manebit, non solum ut est in æterna prædesti-

EXPOSITIO

natione: audi tamen qualemcun-
que foederū diuersitatem. Verbis
pactus est cum Abraham domi-
nus, nec aliud quàm obedientiam
stipulatus est ab eo. Sub Mose
autem multa prodigia & horren-
da accesserunt, nō uni duci nota,
sed perspicua omni multitudini.
Deinde tot circumstātijs uallaſ le-
galibus, quæ oēs ad decē illa uer-
ba tabulæ foederis referunt &c.

Iam quod obijcitur de terra
Chanaan, de bellis & uictorijs, de
gloria & foelicitate Iudaica, quæ
minime cōgruant cum moribus
Christianis q̄s nihil manet quàm
crux & exiliū, utpote de quibus
scriptura dicit, Oēs qui uolūt pie
uiuere in Christo persecutionem
patientur, facile diluitur. Nemo
enim negat promissionem terræ
Cha

Promissio
terræ Cha-
naan.

Chanaan loco fuisse astrictam: at
 uero nemo uicissim negare po-
 test eandem aut certe similitum re-
 rum terrenarum promissionem
 omnibus Gentibus ex æquo esse
 factam. Ipse enim Abraham cui
 obtigit promissio Chananaicæ
 terræ ne pedis quidem uestigium
 (ut ait Stephanus) consequutus *Act. 7*
 est, interim uero opes plurimas ac-
 quisit, quemadmodum posteri
 eius, Isaac, Iacob & Ioseph. Tam-
 etsi enim ne hi quidem terram pos-
 siderent pollicitam, diuitijs tamen
 maxime fuerunt illustres. Id quod
 à domiuis in exemplum omnibus
 Gentibus crediderim factum, quo
 discerent sibi quoque defuturum *Psalmo 35*
 nihil, si patrum more Deum ti- *Matth. 6*
 meant. Atque huius generis plu- *Act. 14.*
 res pmissiones passim inuenias, *17*
Hebr. 13

EXPOSITIO

Quod autem foelicitatem attinet patrum, certum est eos haud absoluta usos in hisce terris fortuna. Per crucem enim multasq; tribulationes ingressi sunt in regnum Dei. Quis enim nescit quantum tædij uorarit Abraham diutina illa sua (ut reliqua non commemorem) peregrinatione? Iacob patriarcha nulla prosperiore fortuna unq; fuit usus quam non grauisissima eaq; uaria inturbant discrimina. De Mose, Iosue, Samuele, Dauide, & reliquis uiris primarijs nō est quod multa commemorem. Quis enim unus sufficiat enumerādis istorum ærumnis calamitatib. laboribusq; propter dominum susceptis, cum ipsi etiam scriptores sacri ista uix multis absoluerint libris? Quid quod fidelis

*Cruce san-
ctorū, pax
& uictoria.*

fidelis populus Iudæ non minores
 persecutiones ob pietatē ac fidem
 nonnunquam à suis illis perfidis
 regibus nonnunquam uero à ty-
 rānis exteris perpeffus est, quā
 ipsa Christi ecclesia à blasphemis
 & impijs Cæsaribus: Nā ut hæc
 suos habet Neronēs, Domitia-
 nos, Maxētios, Iulianos, Decios,
 Seueros, Valerianos & Diocle-
 tianos: ita uetus Ecclesia suos ha-
 buit Pharaones, Achab, Ioas, Ma-
 nasse, Iehoiachim, Zedechias, Na-
 buchodonosores & Antiochos.
 Imò ueteris ecclesiæ sacerdotes ac
 prophetæ meruerūt Christiano-
 rum martyrum fieri exempla. Sic
 enim loquutus est apud Matthæ Matth. 5.
 um dominus, Beati qui persecu- cap. 23
 tionem patiuntur propter iusti-
 tiam, quoniam illorū est regnum

coelorum. Beati estis cum insectati fuerint uos homines propter me. Gaudete & exultate, quonia[m] merces uestra multa est in caelis. Sic enim persecuti sunt prophetas qui fuerunt ante uos. Praeterea dubium non est multas sanctorum myriades semper in Christo pie uixisse, qui tamen fidei nomine nunquam sunt uel in exilium eiecti, uel capitis affecti supplicio. Paulus ergo istam sententiam, Omnes qui uolunt pie uiuere in Christo persecutionem patientur, non ut legem communem, sed ut consolationem afflictorum pronunciauit. Varia quoque persecutionis genera sunt, ut non tantum persecutionem sustineat qui uel in carcerem conijcitur uel ab arbore suspenditur, sed is quoque qui uarijs

2. Timot. 3.
Augu. lib. 2. cont. 2. epist. Gau detij ca. 13.

exer

exercetur aduersitatibus tētatio-
 nibusq̄, id quod plerunque usu
 uenire solet p̄ijs otio & securitate
 aliās utētibus. Nam & apostolus
 Paulus s̄p̄issime tutus à persecu-
 torum insidijs ac furijs, sed & fra-
 trum officijs refocillatus, grauiss-
 simos animi æstus sensit. Chri-
 stiani enim animus etiam alieno
 afficitur malo. Vnde Apostolus Rom. 12
 dixit, Quis infirmatur & ego nō Hebr. 13
 infirmor? Quis offenditur & ego 2. COR. 12
 non uror? Huc accedit quod san-
 ctissimus uates Isaias in ijs capitulis Isaie 49
 quibus Ecclesiam ex toto ter Psal. 2.
 rarum orbe colligendā describit, 47
 in quam & reges uenturos dicit,
 non omnino & semper cædibus
 exponendā docuit, ut quæ in hac
 terra omni sit caritura pace, foeli-
 citate & uictoria. Et D. Aur. Au

gustinus lib. de Ciuitate Dei V. capitibus postremis de quorundam Christianorū regū uictorijs & felicitate mira eaꝑ lectu iucunda & utilia prodidit. Idem XXII. lib. contra Faustum Manicheum à LXXIII. cap. usque LXXX. multis disputat de bello & iure belli, quæ longius prosequi non est nostri instituti. His enim omnibus exponere uoluimus quæ sint cōditiones foederis, quod foedus illud unicum & æternum, & unde noui & ueteris nomenclaturam adeptū sit: subiiciemus iam pauca de ceremonia & sacramento foederis.

De sacra- Qui feriebāt foedera, sumebant
mento fo- uel arietē uel buculā, uel caprā, se-
deris cir- cabantꝑ has in partes duas, dein
circumcisio- de uero per partiū transibant me-
ne. dium,

dium, obtestantes ni pactis stent,
 sic se deus diuidat perimatq; peni-
 tus. Indicia huius ritus uidere est
 Gen. XV. & Iere. XXXIII. Ad
 hunc ergo modū alludens Deus
 sanguine foedus hoc dedicat, pla-
 nisq; uerbis expositionem addit
 dicens, Et præpuciatus masculus
 cuius caro præpuciij circumcisa nõ
 fuerit delebitur anima illa de po-
 pulo suo. Id quod non modo de
 pellicula præcisa, sed magis de to-
 to foedere intelligendū est, quod
 scilicet æterna sit maledictiõne peri-
 mendus qui hoc foedus neglexe-
 rit. Sequitur enim causse reddi-
 tio talis, Quia pactum meum irri-
 tum fecit, aut dissoluit. Dissoluit
 autem qui per contemptum fœ-
 deris & instituti dei, sacramentū
 dei ut inutile negligit, aut ut non

EXPOSITIO

*Infantes
sine signo
foederis.
deceden=
tes.*

negligat suscepto tamen foederis
symbolo ipsum foedus perfidia et
impuritate prodit. Vnde nos col-
ligimus infantes qui nascuntur ex
fidelibus moriuntur autē prius-
quam uel uiuere coeperint, uel sa-
cro foederis signo intra populum
Dei ascribi potuerint, non posse
huius loci praesidio damnari. De
cōtempторibus enim foederis &
de adultis loquitur. Id quod &
uerba ipsa satis coarguunt quae
in hunc modum pronunciantur,
Et praepuciatu masculus in cuius
carne praepucium non fuerit
circumcisum exterminabitur ani-
ma illa de populis suis, &c. Istos
autem misericordia & gratia dei
credimus saluari, cui non praeu-
dicant, qui illos secundum mini-
sterium ecclesiae tantum iudicant.
Habu

Habuit Circumcisio & mysteriū
 quodpiā aliud. Nam Paulus, Te ^{Heb. 9.}
 stamentum, ait, in mortuis ratum
 est: quandoquidem nondum ua-
 let cum uiuit testator. Deus autē
 testator est: deū ergo mori oport-
 uit. Sed cum is sit immutabilis &
 immortalis, semen Abrahæ as-
 sumpsit, & in assumpta carne pa-
 titur sanguinēq; fundit, ac eo mo-
 do testamentum, ut sic dicam, rati-
 ficat. Cæterum ut hoc mysteriū
 patribus in figura traderet, ipsum
 semen Abrahæ uoluit circumci-
 di, significans uerum Abrahæ se-
 men Christum Dominū morte
 sanguineq; suo fœdus illud con-
 firmaturum. Huius rei gratia ipse
 dominus Iesus apud Matthæum, ^{Matth. 26}
 de sacramento noui fœderis lo-
 quens, ait, Hic est sanguis meus,

EXPOSITIO

qui est noui testamenti, qui pro
 multitudine effunditur in remis-
 sionem peccatorum. Hinc etiam
 sacramentum uetus mutari oportuit
 & institui nouū. Postquam enim
 morte Christi omnia consummata
 & ipsum testamentum confirmatum
 esset, signa certè illa quæ futuram
 mortem præfigurabant oportuit
 mutari, imò & in locum eorū
 substitui, quæ significatione
 absoluerēt, aut perfectissimam
 iustificationem significarēt. Id
 quod Baptismi & Eucharistie
 tribuimus mysterio. Illa enim
 institutore Deo noui testamēti
 populo symbola coeperunt esse
 fœderis & gratiæ diuinę iā per
 Christum confirmatę. Pręterea
 significabat circumcisio cordis
 præputium esse resecandum ac
 deo serui-

en

Deut. 10.
 Ier. 4.

endum in obedientia fidei. Quibus ergo dabatur Circumcisio ijs primo per ministeriũ institutiũq; dei offerebatur gratia & foedus dei, qui non dedignatur etiã paruulorum esse Deus, qui item prior ex mera gratia sese nobis obtulit & dixit, Ero Deus uester. Deinde eadẽ circumcissione obstrin-gebat sibi Deus deuotos, iubens ut ipsi hæreant fide & innocẽtia. Ex quibus patet etiã sacramento foederis totum contineri foedus: quemadmodũ & sacramentis nostris Baptismo & Eucharistia continetur tota innouati foederis ratio. Verũ de his ad plenũ in præsentiarũ differe longius ab instituto abstraheret. Satis fuerit iam didicisse Deũ in instituendo foederis sacramẽto cõsulere uoluisse

rebus mortalium, qui ut corpore quoque, non anima tantum, constant, ita rebus & signis uisibilibus non raro in inuisibilibus considerationem inducuntur. Dedit ergo deus sacramenta quæ præsci ea de causa uocarunt inuisibilis gratiæ signa uisibilia. Dedit autem ueteribus Circumcisionem & Pæsa, nobis autem quæ post Christum passum eius populus sumus Baptismum & Eucharistiam. Cæterum quæ in his uisibilia aut inuisibilia sint, quæ uis & efficacia, alibi traditum est, nunc dicemus de tabulis.

*Tabulæ
testamen-
ti conscri-
buntur.*

Conscribunt autem, quod ultimum in testamento ac foederibus, est, litteræ aut si mauis tabulæ, rationem omnem ac testimonium rei transactæ comprehendentes transmittentesque ad posteros. Athæ etiã
foe

foederis siue Testamenti nomina
 fortiuntur. Vocamus enim tabu-
 las de testamento seu foedere con-
 scriptas ipsum uel foedus uel te-
 stamentū, cum reuera testamen-
 tum uel foedus non sint, sed rerū
 gestarū & conditionū expositio-
 duntaxat ac testimonium. Quan-
 quam uero Dominus priscis illis
 patribus nullas conscribi curarit
 tabulas. Nā illi foedus digito dei
 cordibus inscriptum gerebāt, po-
 steris tamen quod ueram religio-
 nem à patribus ceu per manus ac-
 ceptam propemodum expecto-
 rassent totam, lapideis insculptū
 tabulis per Mosen dedit, quas &
 foederis tabulas & Testamentū
 appellauit, nimirum eo consilio
 & ea ratione quàm iam iam expo-
 suimus. Præterea ne quid deside-

*Vetustas
 æreis in-
 scribebat
 tabulis
 quæ diu-
 turna per-
 petuaq;
 uolebat.*

EXPOSITIO

rari posset à quoquam ipsum im-
 pulit Mosen, deinde prophetas,
 mox & Apostolos Christi domi-
 ni, integros & iustos super hac re
 scribere libros, q̄ ex ipsa re quam
 tractant Veteris & Noui testa-
 menti titulum apud omnes & o-
 mnibus sæculis meruerūt. Nimi-
 rum quod illi fusissime traderent,
 quomodo foedus illud cū Abra-
 ham initum, ueteri populo fuerit
 præstitum, & quomodo illum
 per uarias rationes figuras ac uis-
 as in religione ad uitã sub spe uen-
 turi Christi duxerit. Hi uero do-
 ceãt quomodo ipsum foedus per
 Christum innouatũ nouoq̄ mo-
 do dedicatum, quomodo omnia
 typica per hunc sint impleta, &
 nouus populus multitudo scili-
 cet Gentium in unitatem fidei uo-
 cata

cata atq; in religione uera instituta, & in uitam æternam per Christum inducta sit. Atque hi sunt libri isti ueritatis ac iustitię ad quorum præscriptum omnes omnium sæculorū docti & sancti uiri perpetuo uitam fidemq; cultorū ueri dei uere institui posse crediderūt.

Isaias enim clamat, Si dixerint uo *Isaie 3.*

bis, consulite phytones, diuinos, fortilegos & incantatores, Nónne

quæq; gens suos Deos consulit tam de uiuis quã mortuis? Ad

legem ergo & ad testimoniū magis accelerate.

Imò Christus do *Luce 16.*

minus, Habent, ait, Mosen et prophetas, audiāt illos: & si hos non

audiunt, neq; si quis ex mortuis resurrexerit credent.

Præterea si quis aliqua oriat de hæreditate inter heredes, protinus tabulas con-

fulunt illisq̄ ita fidem habent testantibus, ut omnia secundum tabularū præscriptū agant. Proinde si qua oriatur concertatio in religionis negotio de uero uel falso dei cultu tabulas consulamus foederis utriusque testamenti libros, illis credamus, secundū hos omnia instituamus. In his enim omnem pietatem & iustitiā absolute comprehensam esse abunde testantur duo maxima religionis nostræ lumina, David Psalm. XVIII. & Paul. II. Timoth. III.

*Epilogus,
in quo de
antiquitate
religionis
Christiane.*

Ista sunt, Lectores candidissimi, quæ de testamento seu foedere dei unico & æterno, nempe q̄ in hoc conuenerint, quibus conditionibus, quousq̄, quoue sacramēto, & quibus mandatum sit tabulis, pro gratia mihi à Dño collata, uobiscum

biscum cōmunicare uolui. Partim ut hac re fratribus toties nobiscū exostulantibus magnaq̄ improbitate hanc expositionem poscentibus inseruirem. Partim uero ut Scripturarum & religionis nostræ, quæ hodie apud multos male audit, quasi sit hæretica, claritatem simplicitatem & uetustatem indicarem obiter. Vetusissima quidem est Gentilis religio idololatria siue simulachrorū cultus, et uetustior quidem quam supputēt magni aliās nominis uiri. Sunt enim qui Iouis temporibus, uel paulò ante templa & uorū deorum cultū instituta credunt. Cæterum uerisimilior uideatur esse sententia Herodoti in II. lib. historiarum & Strabonis in XVII. Geograph, lib. Hi autem

Aegyptios asseruere primos fuisse & cultores, & authores deorum, à quibus & cæteræ Gentes idololatriam acceperint. Equidem diligenter tēpora supputantibus perspicuum est louem aliquot sæculis Mose iuniorem esse. At Moses testatur non modo Iudaicam gentē idololatria in Aegypto imbutā ad exemplū Aegyptiorū in deserto statuisse Deo simulacrū Apis, sed & patriarcharū temporibus uiguisse idololatrię studiū. Iam et Iudaica religio uetusta est, eā intelligo quæ circumcissione et legalibus circūscribit̄, utpote quæ partim Abrahę partim Mosis cœpit temporibus. Verū istis longē uetustior est Christiana. Prius em̄ iustificatus in sacris libris p̄nunciatur Abraham quàm circumcisus.

sus.

fus. Vetusiores hoc quoque sunt
Noë, Enoch, Seth, Abel, Adam,
qui sine circumcissione per fidem
Deo placuerunt. Piget autem nunc
Turcicam & Papisticam religio-
nem inter antiquarum religionum
species recensere. Illa enim non mul-
tis ante seculis anno ferme à Chri-
sto nato DCXXX. à corruptissimi-
mo simul ac impijssimo authore
Mahometo exorta ueritatē blas-
phemauit. Hæc autem nihilo penè
antiquior, Christi instituta, tradi-
tionem propheticam & apostoli-
cam simplicitatē, puritatē, uerita-
temque obscurauit. Nihil hic lo-
quor de ea fide quam duodecim
complexam articulis ore nobiscum
confitent: de papisticis & dogma-
tis et ritibus loquor, quibus illi ut
certissimis uetustissimis & infalli-

EXPOSITIO

bilibus nituntur: cuius generis sunt
 Missæ, Simulachra, Monachis-
 mus, & alia multa, quæ nesciuit
 Primitiua sancta^q Dei ecclesia.
 Scholasticorum enim Theologo-
 rum primipilus Albertus magnus
 Gregoriū Ponti. Rom. eius no-
 minis primum, qui uixit circa an-
 num Dñi DC. Missæ ordinato-
 rem uocat. Idem Gregorius testa-
 tur in epistola quadā ad Serenū
 Massiliē. episcopū, uetustatem
 admisisse (suis utor uerbis) ut in
 uenerabilibus locis sanctorū de-
 pingentur ad institutionē rudi-
 um historiæ. Sed quā ille uetu-
 statē intellexerit nescio, hoc scio
 quod Lactantius ille Firmianus
 Magni Constantini *σώζον* di-
 fertis uerbis dixit, Non est dubi-
 um, quin religio nulla sit, ubicun-
 que

que simulachrum est. Quibus
 haud absimilis est sancti Epiphaz
 nij Salaminæ Cypri antistitis sen *Epistola*
 tentia qua interprete D. Hiero. *ca extat*
 palàm pronuntiauit, cōtra autho *tom. 3. fol.*
 ritatem scripturarū & contra reli *73.*
 gionem nostrā, in ecclesia Christi
 hominis poni imaginem. At D.
 Hierony. authorib. Eutropio &
 Prospere Aquitanico excessit an
 no Dñi CCCCXXII. Quam
 ergo potuit Gregorius uetustatē
 pro pictura templorum produce
 re: imò ut maxime producere po
 tuerit, propheta tamen Dñi per
 ironiam de simulachris loquens,
 Illāne ait docerent te: lā uero ipse *Abacuk. 2.*
 etiam Gregorius simulachrorum
 cultum in eadem illa epistola sua
 impugnauit, quem tamen Ponti
 ficij non modo admiserunt, sed

G

EXPOSITIO

etiam præceperunt. Et Benedictus ille Cassinensis abbas quē omnium ora Monachorum patrē appellitant paulò ante Gregorij floruit tēpora, annis forsan LX. si uera est supputatio Bedę de tēporum ratione. Paulus em̄ et Antonius quorū meminit Hieronymonachatuī pontificio nihil patrocinantur. lam uero si hæc tēpora priscis conferas, inuenies religionē Papisticā prorsus esse nouitiam, et prioribus uetustate nulatenus conferendā. Atqui cum isti hanc nihilominus omnibus alijs præferant & de uetustate & certitudine eius multa cōmententur, multo iustius nos de antiquitate fidei nostræ gloriamur, utpote quæ & Gentilitia & Iudaica antiquior, ab initio mundi ad hanc

hanc usque diem durauit, annos
 nimirum 6733. Computantur
 enim à Christo nato in hanc us-
 que diem anni M. D. XXXIIII.
 at ab exordio mundi ad natalem
 Domini 5199. Etenim probaui
 mus fidē Abrahæ, Adæ & Chri-
 sti fuisse eandē. Sed & Eusebius
 I. lib. eccle. histo. cap. I. idem no-
 biscum asserit, cuius uerba nō pi-
 gebit ascribere, nō tamen omnia.
 Locus em̄ prolixior est, sed mul-
 tis nominibus dignus q̄ diligen-
 ter legatur. Omnes illi, ait, qui ab
 Abraham sursum uersus usq̄ ad
 primum hominē generationis or-
 dine conscribuntur, etiamsi non
 nomine, rebus tamē & religione
 Christiani fuere. Cum enim no-
 men Christiani hoc indicet quod
 Christo quis credens per eius do-

*Christi-
 na siue e-
 uangelica
 fides o-
 mniū ue-
 rustissima.*

strinam fidem pietatē ac iustitiā
 teneat & studijs diuinę adhæreat
 sapientiæ, atq; omne quod ad uir
 tutem pertinet exequat, si inquā
 hæc sunt quæ uocabulo nominis
 Christiani indicantur & ueræ eū
 religionis sectatorem designant,
 hoc erāt etiā illi sancti, de quibus
 supra diximus, uiri qd' Christiani
 nunc esse cōfitentur. Neq; enim
 aut corporalis eis inerat circumci
 sio, aut obseruatio sabbati (sicut
 ne nobis quidē) aut ulla de cibo
 rum obseruatione religio, uel cæ
 tera quæ posterioribus per Mo
 sen figuraliter magis & mystice
 obseruanda traduntur. Cum igi
 tur absq; his omnibus obserua
 tionibus fuerint religiosi illi, quo
 rum supra meminimus uiri, sequi
 ti sint autē fidem eius quem nōs
 nunc

R D

nunc sequimur Christi, quem frequenter apparuisse eis & edocuisse uel monuisse ea quæ ad fidem & pietatem pertinent, in superioribus approbauimus, quomodo dubitabit ab illis coepisse, & ab illis esse deductam huius gentis originem, qui & eundem Deum authorẽ & ducem uitæ sequebantur & in simili religionis obseruantia persistebant. In tantum denique hæc in illis præmissa & præformata religio est, ut ne ipso quidem nomine (quod certè solum differentiam facere uidetur) habeantur alieni, sed & ipsos iam tunc non solum Christianos, sed & Christos esse appellatos diuina testantur eloquia. Et post aliqua quedam argumenta, infert, Non igitur nouella neque peregrina est

Christianorum religio uel nuper exorta, sed si fas est libere indicare quod uerum est, prima omnium atque ex ipsa simul mundi origine descendens, eodem Christo Deo doctore & institutore iam inde ab initio speciem formamque suscipiens. Hactenus recensui uerba sancti Eusebii. Nunc ergo quem obsecro pigeret poeniteretue laboris uel difficilimi pro testamento dei suscepti, posteaquam constat in hoc omnes sanctos dei ab ipsa mundi origine deum coluisse, imò pro hoc ipso charas posuisse animas? Quæ uero in medijs iam sudantem laboribus non animaret uehementissime quod æternus ille deus iureiurando se nobis æternum astrinxit, quod is fœdus illud æternum omnibus ab initio

tio sanctis sanctissime seruauit:
 Sæpe em̄ in pericula cōiecti sunt
 sancti, sæpe ipsa ruinam minita
 ta est religio, sæpius fusa & sepul
 ta uidebatur, imò ipse Deus fre
 quentius suos putabatur dese
 ruisse: sed mature satis exurgens
 fuis & oppressis impijs uerã reli
 gionem asseruit semper. Idem im
 mutabilis & æternus est. Idem er
 go uel hodie non deerit suis illis
 sibi foedere æterno nexis, ut ut in
 saniat mundus. Ipsi gloria.

P S A L. XXV.

Omnes uiā domini sunt gratia & fi
 des his qui seruant testamentum & fœ
 dus eius.

